

ZRINYI MIKLÓS HALÁLA.

Gróf Zrinyi Miklós 1664 november 18.-án vadászni ment a kursanezi erdőbe vendégeivel: Bethlen Miklóssal, Zrinyi Pállal, Vitnyédi Istvánnal és Guschich kapitánnyal.¹ E vadászatról holtan vitték haza. A hős, ki egész életét harcban töltötte, kinek a monda szerint «puszta hírére is reszketett az ozmán», vaddisznóvadászaton halt meg. Sors bona, nihil aliud . . .

A gyászeset híre bejárta Magyarországot, elterjedt Európában, mert nemcsak Magyarország, de Bécs, Páris, Róma, Velence, Konstantinápoly is telve voltak Zrinyi dicsőségével. S amint a hír szájról-szájra járt, nőtt, gazdagodott, csodás elemekkel bővült. A szeretet és csodálat, mely Zrinyit körülvette, halálát kiszínezte, úgy akarta alakítani, hogy kedves hőse egyéniségének jobban megfeleljen, hozzá méltóbb legyen. Zrinyi hatalmas egyénisége, helyzete Béccsel szemben, váratlan halála, nagyon is alkalmasak voltak arra, hogy foglalkoztassák a képzeletet.

Három felfogás keletkezett Zrinyi haláláról: 1-ször, vaddisznó ölte meg; 2-szor, orgyilkosságnak esett áldozatul; 3-szor, öngyilkos lett. Hogyan támadt, honnan indult ki, hogyan terjedt el, hogyan fejlődött ez a három felfogás?

Az események középpontja Csáktornya. Innen indul ki a gyász-hír és két fő irányban halad: egyik útja Magyarországra és Erdélybe, másik Bécsbe és Bécsen át a külföldi államokba vezet. Eszerint a Zrinyi haláláról elterjedt leírások, mondák egyrésze Magyarországon, másik része a bécsi udvarban keletkezett; ezekhez járulnak még a helyi eredetű horvát mondák, melyek azonban még nincsenek eléggé feldolgozva.

Mi történt tehát Csáktornyan azon az emlékezetes délutáni vadászaton? Előbb néhány sort Zrinyi helyzetéről,

A vasvári béke után vagyunk. Az után a béke után, mely a csatanyertes nemzetet megalázta, minden reményét megsemmisítette, mely tönkretette Zrinyi terveit. Eredmény nélkül kellett eltávoznia

¹ *Bethlen Miklós önéletrása*. I. köt. 328. 1.

Bécsből, hova még Zerinvár lerombolása után ment, sérelmeiért elégtételt, veszteségeiért kárpótlást keresni. Jó helyen. Hiszen a bécsi politika XIV. Lajos politikája szerint igazodott, nem köthette tehát le a hadseregét keleten annyira, amennyire egy felszabadító háború megkövetelte volna. Jól tudták azt Bécsben, hogy XIV. Lajos nem fogja elmulasztani nagyravágyó tervei keresztülvitelére azt az alkalmat, mikor Lipót a törökökkel lesz elfoglalva. Bécs kereste a békét a törökkel mindenáron, s így nem teljesíthette Zrinyi követeléseit, hiszen azok útjában állottak a békének. Zrinyi olyan hangulatban távozott Bécsből, hogy Carafa ezt írta róla Rómába: bár Zrinyi azt mondja, hogy mint jó alattvaló akar élni, könnyen megeshetik, hogy a kétségbeesés úrrá lesz lelkében; sőt Portia herceget egyenesen figyelmezteti, hogy Zrinyi ilyen lelkiállapotban könnyen elpártolhat.¹

Zrinyi hazatérve — legalább látszólag — csupán bánása ügyeivel foglalkozott,² szórakozásul naponkint vadászni ment.

November 18.-án érkezett hozzá a bécsi követ és egy latinnyelvű nagy pecsétetes, meg egy németnyelvű bizalmas meghívóval Bécsbe hívta, november 25.-ére, értekezni a vasvári békéről.

Zrinyi megtette előkészületeit, hogy indulhasson;³ de a sors másképp rendelte.⁴ Azonnal jelentést tettek Bécsbe. E jelentések nincsenek meg, de *Leslie Valter* leveléből, melyet november 26.-án Ditrichstein herceghez intézett,⁵ tudomást szerzünk róla, hogy «der Herr Graf Ban von einem wildn Schwein umgebracht seie worden, und das Frau Gräfin solches ihr May: dem Kaiser, Fürsten von Portia und Auersperg geschrieben habe, welches in der Wahrheit auch also ist, so wohl ein unglückseliger todt vor einen so praffen cavaglier; die particularitetn wie es aigentlich zugangn ist, waiss mann nicht aigentlich, als was derselbe sagt der die üble Zeitung gebracht, so aber nicht darbey gewesen, hat es auch sonst niemand gesehn, als einer seiner page. Er hat 5 Wundn bekommen, eine im Hals, welches den todt, dan er nicht ein halbviertelstunds darnach gelebt, so geschwind verursacht; zwei am bauch, und 1 am Schenkel. Der Graf Peter soll stündlich anhero kommen, mann sagt er wird anhaltn Ban zu sein; mann acht diessn todtfall nicht sovil, als wann ein gemeiner Mensch umgebracht wehre worden».

¹ Történelmi Tár, 1899. évf. 580—591. l.

² *Széchy Károly, Zrinyi Miklós.* V. köt. 144. l.

³ *Széchy, Zrinyi.* V. köt. 163—164. l.

⁴ A katasztrófa részletes és általánosan ismert leírása *Bethlen Miklós* id. önéletrajzában.

⁵ Irodalomtörténeti Közl. V. köt. 203. l.

*Gremonville*¹ francia nagykövet november 27.-én írja meg Lajosnak, hogy meghalt Zrinyi gróf: «Amint Zrinyi Miklós vadászik vala, mondják neki, hogy egy nagy sebesült vadkan megölt egy parasztot és megsebesített egy vadászt. Hát elfogja a türelmetlenség, hogy kövesse és megölje s csak egyetlen inas kíséretében megindul utána. Amint közel a bokorhoz ér, lováról leszáll; a dühödt vad nekirohan s leüti lábáról; inasa löni akart, de fegyvere nem sült el. Kissé később emberei összefutottak, kiktől az állat megijedt és megszökött, otthagya a grófot, ki két sebtől vérzett, a legveszedelmesebbtől a nyakán; azután elvérzett. Emberei sírva lábra állították, ő vigasztalva szól nekik, nem lesz semmi baj, de abban a percben lelkét ki-lehelte. Ime a vége ennek a nagy alaknak, ki ekkora elismerést szerzett».

*Molin*² ugyancsak november 27.-én ír a gyászesetről Velenzébe: Zrinyi vadászott; a sűrűből 12 nagy vadkan tört elő, Zrinyi egymaga a legnagyobbra indult és behatolt utána a sűrűbe; rálőtt és megsebesítette. Az feldühödvé rárohant, hét sebet ejtett rajta. Inasa és lovása egy fa alá vitték, hol mellét verve és bűneit emlegetve lehelte ki lelkét.

*Carafa*³ november 29.-én kelt, s a pápához írt levelében szintén leírja a vadászatot. . . . A golyótól megsebzett vad akkora dühvel rohant Zrinyinek, hogy mintegy pillanat alatt megfosztotta életétől, anélkül, hogy szolgálai segítségére mehettek volna: már csak akkor érkeztek, amikor alig szólhatott egy pár szót. «Nem vagyok képes leírni azt a szomorúságot, amit az udvar és az egész nép érez, annak a nemes lovagnak és vezérnek elvesztésén és halálán, ki a maga rendkívüli vitézségével olyan rettenetessé tette nevét, hogy a törökök ennek a szerencsétlen esetnek inkább örültek, mint a reájok nézve oly előnyös békekötésnek». Így fejezi be a levelét Carafa.

Ezeken a helyeken kívül még András⁴ karmelita barát prédikációjában, melyet Münchenben tartott december 6.-án, azután Francisci Erasmus:⁵ «Der hohe Traur-Saal» című művében, végre Priorato⁶ «Historia die Leopoldo» című munkájának II. kötetében találjuk meg Zrinyi utolsó óráinak leírását az ismertetett alapokon.⁷

¹ Monumenta Slavorum Meridionalium. XIX. 10. II. 11.

² Károlyi Árpád gyűjteményében.

³ Történelmi Tár. 1894. évf. 581—593. l.

⁴ Budapesti Szemle. XXXXVII. köt. 1887. 411. l.

⁵ Francisci Erasmus: Der hohe Traur-Saal. Nürnberg. 1671. 1171—72. l.

⁶ Priorato: Historia die Leopoldo, II. köt. 583—84. l.

⁷ Itt említhető *Brown*-nak, a híres angol utazónak egy adata, mely

A tartalmukban nincs eltérés, színezéseik is csak olyanok, hogy velük a már alakulóban levő «Zrinyi-legendá»-t nem viszik előbbre, bár pl. Francisci igen élénk fantáziával dolgozik.

Egymás mellett olvasva Leslie, Gremonville, Molin, Carafa, András barát, Francisci és Priorato feljegyzéseit, tanulságosan szemlélhetjük bennük a fantázia működését, alakító erejét. — A gázhír november 23.-án érkezik meg Bécsbe.¹

A hírhozót az udvarban körülfozták, kérdezték, a legcsekélyebb részletek iránt is érdeklődtek. Azután tovább vitték amit hallottak, egyik is, a másik is megtoldotta. Színeztek, motiváltak, különösen a részleteket dolgozták ki: Bethlen Miklós négy sebről ír, Leslie már ötöt említ, Gremonville hétről tud, Molinnál a vadak száma 12. A hetes és a tizenkettes szám megmarad, mindkettő kedvelt száma a mesének.

Gremonvillénél a vad megöl egy parasztot és megsebesít egy vadászt.² Ez csak színező motívum, a nagyobb hatás kedvéért való. Fontosabb ennél, hogy már magyarázzák a vadász viselkedését. Lőtt de nem talált. Molin és Gremonville levelei egy napon keltek, hogyan van, hogy mégis eltérnek egymástól? Az udvarban többféle hír keringhetett, Molin ezt, Gremonville azt ismerte és fogadta el igaznak.

És itthon? «Rettenetes sírás lőn az erdőben, a legalábbvaló, csak a gyermek is siratta».³ «Siratta Magyarország az ő elvesztett Marsát, gyászolták a vezérek az elvesztett atyát, megkönnyezték mindannyian az ő szerencsétlenségét».⁴ Megszólal a lant is, hogy dalban sírja el gyászát a hőse, «Kit egész Európa, s ez világ csudála».⁵

Hazánkban a szomorú esetnek Bethlen Miklós közismert helyén kívül három leírását találjuk: Wesselényinél, Eszterházy Pálnál és Csereinéél.

Wesselényi november 30.-án közli Rottal gróffal,⁶ aki megírja Apaffinak, elküldvén neki Wesselényi levelét. Apaffi udvarából Naláczti terjeszti tovább.⁷

Érdemes a megemlítésre. Brown, I. Lipót vadászatairól szólva, feljegyzi, hogy Zrinyi Miklós gróf egymagában is nekiment a vadkannak, hanem végre is egy kan megölte, ami azóta másokat is ovatosabbakká, sőt azóta a császárt is jobban őrzik a vadkanvadászatokon. (*Fest Sándor* közlése.)

¹ Leslie levele: *id. h.*

² *Weber Arthur: Zrinyi-legenda.* Hadtörténeti Közl. 1910. évf.

³ *Bethlen Miklós önéletírása.*

⁴ *Eszterházy Pál: Mars Hungaricus.* 83—85. l.

⁵ *Demeter György: Honor posthumus.*

⁶ Hadtört. Közlemények. III. köt. 708. l.

⁷ U. o.

Wesselényi levele így hangzik: «Ez elmúlt kedden múlt egy hete, az az vitéz horvát bán valami vadásztul berekesztett erdei disznók vadászatira kimenvén, egyet meglőtt közülök, s az, mely legnagyobb disznó volt köztük, kiszaggatván a hálót, előbb ment az erdőbe; ő szegény egy puskával leszállván lováról, az kopók cihára bement az kopók után és így nagyvéletlenül rárohanván az kopótlan bestia, nagy sebeket ejtett rajta; ugyanazon marcongató sebekben az nagy kemény úr talpra állván, szolgálit biztatta: Semmisem, úgymond, fiaim, hozzátok el az hintómat; míg az hintóját elhozták, megbágyadván lefeküdt és ugyanottan szörnyű halált halt és egy ilyen véletlen és képtelen halállal (halt) múlt ki az az dicséretes vitéz, kinek lelke üdvözüljön, kívánom».

Kitől értesült Wesselényi? Széchy azt mondja,¹ hogy az udvarból kapta a hírt, esetleg Bethlentől, Vitnyédytől; Weber² szerint semmi esetre sem Bécsből, hanem Csáktornyráról. Ugyanis, szerinte egészen természetes, hogy egy ilyen nagyfontosságú eseményt megjelentsenek az ország nádorának, azonban mi értelme lett volna annak, hogy Bécsből tudósítsák? Wesselényi levele tényleg nem vall bécsi eredetre. Ám Bethlentől is eltér, jobban eltér, hogysem közvetlen forrása lehetne. Úgy gondolom, hogy az özvegy, vagy környezetéből valaki, esetleg maga Bethlen hivatalosan értesítették Wesselényit a halálesetről, de csak úgy, mint pl. a szász választót, a pápát, anélkül, hogy a részleteket megírták volna. Eszerint Wesselényi forrása a már akkor szájról-szájra járó monda lehetett.

Esterházy Pál «Mars Hungaricus» című munkájában örökíti meg a hazára nézve «örök siralomra méltó, óriási bajt». Weber szerint Esterházynál találkozik a halálmonda bécsi és hazai válfaja.

Esterházy bécsi és hazai forrásokat használt; az előbbit bizonyítja a vallásos elem felvétele, az utóbbit az, hogy Esterházy beszél arról, mennyire gyászolták Zrinyit a magyarok, tehát ismerte érzelmeiket, felfogásukat is.

Gazdag fantáziával, csodálatos leleményességgel dolgozik Cserei Mihály.³ Nála Zrinyi valóságos párviadalt vív a vaddal, rálövi a puskáját, eltöri rajta a pallosát, majd szabadkézzel nekimegy, leteperi, ráül, mígnem egy vigyázatlan pillanatban kiszabadul a kezéből, agyarával hozzávág és torkát kiszakasztja. Cserei már változtatát is tudja az esetnek, de arról majd később. Cserei forrásának Bethlent mondja,

¹ Széchy: *id. h.* 170. l.

² Weber: *id. h.*

³ Cserei Mihály *historiája*, 31—32. l.

azonban nagyon eltér tőle, kétségkívül a szerte szállongó mondák hatása alatt, amellyel nem tud kritikailag bánni.

Még csak azt kellene vizsgálnunk, hogy milyen alakban terjedt el a gyászhir a helyszínen, közvetlen a haláleset után? Erre nézve egykorú feljegyzés nincs, csupán a Bánffyak naplójában találunk egy rövid feljegyzést Mogosich István legrádi, tehát közeli plébánostól, de csak annyit ír, hogy Zrinyit a vadkan ölte meg.¹

A felsorolt feljegyzésekből látjuk azt az első benyomást, melyet Zrinyi halálának híre okozott a lelkekben. E benyomások a lelkek szerint sokféle alakban jelennek meg, tarkább, gazdagabb, s egyszerűbb öltönyben, de a lényeg mindenikben ugyanaz. Kifejtve e díszes sallangokból e források alapján a következőleg képzelhetjük el Zrinyi halálát: egy, már előbb golyó által megsebzett vad megtámadta, súlyos sebeket ejtett rajta, a legsúlyosabbat a nyakán, ez ölte meg, de mikor szolgálai ráakadtak még élt.

Ez a leírás egészen egyszerű és hihető. Mégis feltámad ellene a gyanu, előbb csendben, kicsiny arányokban működik, azután egyre nagyobb lesz, átszáll az utódokra, úgy, hogy most már mint határozott vélemény él, melynek lelkes védelmezői vannak.

Honnan indul ki? Széchy szerint onnan, «hol a szív a csapásba a legnehezebben nyugszik bele»: ² a családból. Az özvegy ugyan úgy ír Bécsbe, hogy férjét vadkan ölte meg, de a család későbbi leveleiben, melyet a pápához, a szász választóhoz, Bonzihoz intéz, csak Zrinyi váratlan haláláról van szó. Ez pedig nem véletlen, mondja tovább Széchy, hanem a belső meggyőződés visszaverése. Ez jut kifejezésre Forstall Márk történetében, aki a szerencsétlenséggel tüzetesen foglalkozik. Leírván a halálesetet az ismertetett alapon, ezt mondja: «Sebe a szeme alatt még a tapasztaltaknál is gyanut keltett, hogy golyótól ered, mely a keményen küzdő vadra célozva azt érte, kit legkevésbé kell vala. Mi, ha megtörtént, kétségtelenül nem rosszakaratóan történt, bár különböző nemzetű férfiak voltak jelen a vadászaton».³

Ezzel szemben Weber azt bizonyítja, hogy a gyanu a nép körében támadhatott. Mert a nép nem ismerte a körülményeket, a hozzá eljutott részleteket homályosaknak találta, nem tudta elhinni, hogy a törökverő hőst egy vadállat ölje meg: megindult tehát fantáziájának működése, s a monda, mely úgy megszületik, első fokán még csak annyit mond, hogy Zrinyit a segítségére siető vadász ölte meg, vélet-

¹ Tudománytár. IX. köt. 324. l.

² Széchy: *id. h.* 180. l.

³ Széchy: *id. h.*

lenségből. Akkor, mikor Forstall Zrinyi halálát megírja, ez a felfogás olyan erős, hogy helyt ad neki. Azok a levelek pedig, melyeket a család a pápához, Bonzihoz, a szász választóhoz intéz, hivatalos jelentések, melyekben a részletekre nem terjeszkednek ki, feltételezvé, hogy azokat már ismerik. Ez Weber véleménye. Kétségtől el fogadhatóbb, mint Széchyé.¹

Weber tovább kíséri a legenda fejlődését. A népnél, fejtegeti, a véletlen nem magyaráz eléggé. Okát, magyarázatát keresi a véletlennek és arra az eredményre jut, hogy a vadász szándékosan lőtt Zrinyire. Kinek volt útjában a hős? Útjában volt Nádasdynak a nádorság elérésében, akit régi bosszú is sarkalhatott. A monda második stádiumában tehát már úgy alakul, hogy Zrinyit Nádasdy ölette meg. Ez a felfogás is annyira elterjedt, hogy Priorato III. kötetében feljegyzi, hogy Zrinyit nem a vad ölte meg, mint hire járt, hanem egy golyó a szeme alatt, melyet fejében meg is találtak, anélkül, hogy tudnák, hogy az egy vadásztól eredt-e, akit Nádasdy bérelt fel, vagy Angelótól, aki a vad helyett urát találta.²

Amikor a legenda már ilyen fokon volt, nem sok kellett hozzá, hogy teljesen kifejlődjék: az a gyűlölet, mely Magyarországot és Bécsset elválasztja, az az eltitkolhatatlan öröm, mellyel Bécs Zrinyi halálát fogadta, igen hamar felébreszthette azt a gyanut, hogy Zrinyit Bécs ölette meg. «Vagyon olyan hír is, írja Cserei, hogy az osztrák udvar ölette volna meg azért, mert a magyarokat fel akarta lázasztani. Nyiltan nem mertek volna belekapni, nagy fizetéssel tehát alattomban megfogadtak egy német vadászt, hogy valahol a vadászon löjje le s emiatt kellett meghalnia 1666-ban. Igaz-e, nem-e, én bizony nem tudom, amint hallottam, úgy írtam».

Úgy látszik, ez a hit általánosan elterjedt. Lippay érsek így írja meg Velencébe Zrinyi halálát, amint Sagredo jelentéséből látjuk. Lippay azonban gyűlölte Bécsset s így mindent elkövetett, hogy minél sötétebb színben fesse, megragadta tehát a Zrinyi-legendát s ha nem hitte is, szívesen terjesztette.

Sagredo 1665.-iki jelentésében megcáfolja Lippayt. Ám a legenda nem alszik el, átszarmazik reánk, egyre nagyobb tért hódít, irodalma támad. *Dervarics Kálmán* életcéljával tüzi ki, hogy történelmi adatok alapján bizonyítsa. «Gróf Zrinyi Miklós, a költő halála» c. munkájában megkísérelte elérni ezt a célját, azonban nem sikerült, bár maga műve végén önérzetesen kiált fel: «Hála Isten, a csata nyerve, a cél elérve lett».

¹ Weber: *id. h.*

² U. ott.

Dervarics munkája nagyon zavaros munka. Törekvő és lelkes, de hiányzik belőle épen az a szigorú történeti kritika, melyet olyan fennen hirdet és követel az események elbírálásánál. Rövid, harminckét oldalas dolgozatban hosszan foglalkozik Hohenlohe és Zrinyi viszályával, leírja Zerinvár elpusztulását, sok mindentről beszél, de nem marad helye arra, hogy a tényt magát megvilágosítsa. Állít, anélkül, hogy bizonyítana és bizonyít olyan dolgokat, melyek nem vágnak dolgozata keretébe. Munkájának magja ez: Zrinyi útjában volt Bécsnek, tehát Bécs el akarta tenni láb alól. Ezért a bécsi kurír, ki neki a meghívókat kézbesítette, felfogadott egy Póka nevű vadászt, aki őt a vadászon le is lötte. Bizonyítja ezt Cserei és Priorato, de különösen bizonyítja egy puska, mely a M. Nemzeti Múzeum régiség-tárában van a következő felirattal: «Ego sum illa Flineta, et quae comes Nicolaus a Zrin in Sylva Ottok Insula Muraköz in venatione ab Apro persecutus a Venatorum supremo N. Stephano Poka 1664 die 18. va 9 bris trajectus est. A nepote Gabriele Poka P. oc. G. D. Paulo Benyovszky Dominium idem conscribenti dono data Anno 1775 in perennem rei gestæ memoriam». Döntő bizonyítéknak veszi még azt, hogy Vitnyédy leveleiből hiányoznak azok, melyekben Zrinyi haláláról megemlékezhetett. Elveti Bethlent, mint olyat, aki Majláni koholmányai által félrevezetve, értéktelen mesét jegyzett fel. Eljutottunk tehát odáig, hogy meg kell állapítanunk, hogy hiteles-e Bethlen vagy nem? Lehetetlen, hogy Bethlen észre nem vette volna Zrinyin a golyóütötte sebet, hiszen volt alkalma megvizsgálni a holtat, mikor hazáig fejét, mellét tartotta. Meg is tette, s még azt a kis körömsölést is észrevette, amely Zrinyi kezén volt. Hogyan került volna ki a figyelmét a golyó okozta seb? Ha pedig észrevette, miért titkolta volna? Eltitkolni azt csak Bécsnek volt érdekében, Bethlen pedig nem szolgálta Bécs érdekét.

Bethlen tehát hiteles; ellenben Dervarics bizonyítékai mind szétesnek. Cserei csupán mende-mondákat jegyez fel, anélkül, hogy utána járna a híreknek, még a halál idejét sem tudja, vele bizonyítani tehát nem lehet. Prioratóban pedig szó sincs arról, hogy Zrinyit az udvar tette el láb alól, csupán annyit ír, hogy golyó ölte meg, vagy Angeló golyója véletlenségből, vagy a Nádasdy által felbujtott vadászé. A puskára vonatkozólag Szendrei János kimutatta, hogy ilyen felírású fegyver a Múzeumban nincs és nem is volt, a gyanuba vett fegyver későbbi eredetű, a XVIII. századból való.

Hiába való tehát Dervarics erőlködése, nem tudja, mert nem is lehet a rendelkezésünkre álló adatokkal bebizonyítani, hogy Zrinyit a bécsi udvar fondorlatai tették el láb alól. Szigorú és elfogulatlan szemmel nézve a történeteket, kénytelenek vagyunk elvetni ezt a fel-

tevést, mert csak pszichológiai alapon tudjuk bizonyíthatni. Pusztán ezzel pedig csak a költő dolgozhatik, nem a történetíró.

De ha nem is tudjuk bebizonyítani, hogy Zrinyi Miklóst a bécsi udvar ölette meg, már maga az, hogy ez a hit elterjedhetett és megerősödhetett, erkölcsi szempontból nem sokkal mond kevesebbet, mintha tényleg úgy történt volna. Nem is fog ez a hit megszűnni soha, hiába cáfoljuk; történeti igazság nem lesz belőle, de megmarad mint legenda, melyben nem hisz senki, de melyet feljegyez mindenki.¹

LÖCSEY MÁRIA.

¹ Még egy harmadik fantasztikus változata is van a Zrinyi haláláról elterjedt híreknek, t. i., hogy Zrinyi öngyilkos lett. Erre nézve egykoru följegyzésünk nincs, de később mind a nép, mind az írók körében megtaláljuk, sőt legutóbb *Bertha Sándor* is megpróbálta bizonyítani, hogy Zrinyi a maga kezével vetett véget életének. (A kérdésre von. v. ö. a Budapesti Hirlap 1911. évf. nov. 15., 18. dec. 2., 7. számait.)

SKÓT ÉS ANGOL HATÁS ARANY JÁNOS BALLADÁIBAN.

A *Tetemre hívás* létrejöttére is nagy hatással volt Walter Scott gyűjteménye épen úgy, mint a Percyé. A *Tetemre hívás*-sal Riedl Frigyes, Zlinszky Aladár, Kéki Lajos és László Béla foglalkoztak. Riedl Aranynek *Hermína* című elbeszélésére utal, mely az *Életképek* 1846-iki évfolyamában jelent meg. «Több elem — mondja Riedl — ha nem is ugyanabban a sorrendben azonos a két műben.»¹ Kéki bővebben fejtegeti Riedl megállapítását.² Más nyomon halad László Béla. László Arany elbeszélése és balladája között nem talál szorosabb rokonságot. A ballada forrásául Vörösmarty Mihály *Hábador*-jának egyik epizódját tartja.³ László okoskodása merész egy kissé. Császár Elemér-nek igaza van, mikor László feltevését csak ötletnek tekinti.⁴ De van László Béla fejtegetésében olyan mozzanat, melyben nagy igazság rejlik. László kielezi, hogy Arany fényes diadalai után *Hermíná*-ra, a túlságosan gyenge elbeszélésre nem szívesen gondolhatott. Hogy mégis *önkéntelenül* vissza kellett gondolnia reá, ez egy nagyon népszerű skót népballada hatásának, *Allen Borbála kegyetlenségének* tulajdonítható.

A súlyos betegségben vergődő Jemmy magához hivatja Borbálát, büszke kedvesét. Borbála szemére lobbantja a haldoklónak, hogy a korcsmában víg poharazás között fitymálva beszélt róla. Jemmy a fal felé fordul s gyötrő kínok után kiszenved. Mikor Borbála a mezőn sétált, lélekharang hangja csendül feléje. *Majd megpillantja a holttestet, földre téteti, gúnyos tekintetet vet reá, arcu nevetésre torzul,*

¹ Riedl Frigyes: Arany János, 263. l.

² Kéki Lajos: Arany János pályakezde, Beöthy-Emlékkönyv, 330—332 lk.

³ László Béla: A «Tetemre hívás» forrása, Egyet. Phil. Közlöny, 1908, 111—116.

⁴ Ugyanott.

mialatt Jemmy barátai feléje kiáltják: «Méltatlan Allen Borbála!» De mikor Jemmyt eltemették, a *bánat tépi-dűlja* Borbála lelkét, *bűnbánatot* érez, hervad, a halál szelét érzi :

Hard hearted creature him to slight
Who loved me so dearly :
O that I had been more kind to him,
When he was alive and near me.¹

Abigél szeszélye, Borbála kegyetlensége, más étellel való könnyelmű játszásuk, a holttest látása, tettük lelkiismereti visszahatása közös mozzanatok, de közös még a vég is. Ott az eszét vesztett Abigél dala, itt a mélységes fájdalmában vergődő s halálra sorvadó Borbála figyelmeztetése között is van hasonlóság.

Henceforth take warning by the fall
Of cruel Barbara Allen.¹

Mintha Kund Abigélt hallanók :

Egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel.

Ez a skót ballada, melyről Goldsmith csaknem elzékenyülve ír, hatott Aranyra. *Allen Borbála kegyetlensége*, a skót balladaköltészetnek ez a gyöngye, az emlékezetbehívás gépiességével felidézhetette Arany János lelkében *Hermína* című elbeszélését. Ezúttal *Hermína* hatásáról épen úgy beszélhetünk, mint a tárgyat skót balladájáról. De nem szabad megfeledkeznünk a *tetemre hívás* indítékáról sem.

A tetemrehívás jogtörténeti jelentőségével legkitűnőbbben Grimm foglalkozott *Rechtsaltertümer*-jében, *Zlinszky Aladár*² Arany *Tetemre hívás*-ának főforrásául *Balássy Ferenc Székely tanulmányai*-nak *Tetemre hívás vagy halálújítás* című fejezetét állapítja meg. Hivatkozik a *Nibelung-ének* egyik fontos mozzanatára is: Siegfried gyilkosát

¹ *Percy* gy-ben : *Barbara Allen's cruelty*, III. kötet, 109—111 *Francis James Child* hatalmas balladagyűjteményében remek változatot közöl, melynek utolsó versszaka Barbara halálát írja le :

And repented herself, before she dy'd
That ever she did deny him.

(*Child : The English and Scottish Popular Ballads*, Part IV. 278. l.) Child idézi ezt a nagyon jellemző címet : *Barbara Allen's cruelty, or, The Young Mans Tragedy*, ugyanott, P. IV., 278. l.

² *Arany balladaforrásai*. Irod. Közl. 1900.

tetemre hívás útján fedezik fel. Hogy Arany János a *tetemre hívás-t* balladaindítékul értékelhette, erre *Walter Scott* balladagyűjteményének egyik terméke tanította. Arany János Balássy Ferenc értekezését a tetemre hívásról Toldy Ferenc *Magyar Múzeum*-ának 1858-iki évfolyamában olvasta, *Walter Scott Minstrelsy*-jéből pedig 1853-ban fordította *Sir Patrick Spenset*. Így a *Minstrelsy of the Scottish Border*-ből legalább öt évvel Balássy értekezésének az olvasása előtt már megismerkedett a tetemre hívás mozzanatával s hathatós balladamotívumot fedezett fel benne. *Walter Scott* gyűjteményének az a balladája, melyben a tetemre hívás művelete szerepel, *Richard gróf*, egyike a legnépszerűbbeknek.

Egy nő megöli *Richard* grótot, mert ez hűtlenné vált. A leány papagálya megszólal: «Zöld ruhádat óvd a jó *Richard* gróf véréből!» «Tartom a ruhámat, de te is fékezd csacsogó nyelvedet!» — feleli ez. Sorban behívja szolgáló leányait s meghagyja nekik, takarítsák el a holtat. Ezek csizmát adnak reá, vadászkürtöt kötnek a derekára, éles kardot az oldalára és *Clyde* vizébe dobják. A papagály folyton feddi a gyilkos leányt, kinek hízogó szavára nem is hederít. A leány egyszer *Richard* gróf agg apjával találkozik. Ravaszul *Richard*-ról kérdezősködik, mire az agg megnyugtatta: *Richard* hazajő majd, noha némi aggódásra van ok, mert ilyen sötét még sohasem volt az éj.

Egyszer a király nagyon vágódott *Richard* gróf után, szeretett volna lovagolni vele. A leány sejtésének ad kifejezést, hogy *Richard* bizonyára a *Clyde* vizébe fúlt. A király kinyomoztatja az örvényt, de nem találtak a grófra. Egy éjjel a hölgy kastélyában hált meg a király, a papagály tanácsot ad neki, hogyan fedezhetik fel a lovagot. Az állat tanácsát követik, a tetemet megtalálják. Mikor a király megpillantja a holt lovagot, felkiált: «Ki ölte meg bizalmas emberemet?» A papagály elárulja, *Richard*-ot szeretője végezte ki. A hölgy esküdözik, hogy ártatlan. Szobaleányát, *Katalint* vádolja a bűnnel. *A véres titkot csak a tetemre hívás deríti ki:*

The maiden touchd the clay-cauld corpse,
A drap it never bled.
The lady laid her hand on him
And soon the ground was red.¹

Katalin keze érintésére egy vércsepp sem csurran, de mikor a bűnös leány ér hozzá, megindul a vér. A gyilkos leányt tűzhalállal pusztítják el.

¹ L. W. Scott gy-ben az *Earl Richard* c. balladát (Never before published, írja Scott) II. k. 184—190 l.

Arany Jánost nemcsak maga a ballada kapta meg, hanem erősen hatott rá az a kis értekezés is, melyet Walter Scott a skót népballadához fűzött.¹ Scott hivatkozik az ősi német *bahrrecht*-re. A tetemre hívás míveletét így írja le: «A meggyilkoltnak a holttestét kiterítették a ravatalon, a gyanusítottoknak egyik kezét a sebre, a másikat a hulla szájára kellett helyeznie s ebben a helyzetben Istent kérnie, hogy ártatlanságát igazolja.»² Ha a szertartás alatt megindult a vér, a bűnt bizonyosnak látták.³ Krónikák nyomán Walter Scott érdekes példákat említ. *Standfield Fülöpöt* 1687 november 30-án apja teteméhez idézték, mert azzal vádolták, hogy atyjának, *Standfield Jakabnak* a meggyilkolásában részes volt. «Rátette a kezét — írja Scott — a tetem fejére, mire a száj és orrlyukak vértől ömlöttek el.»⁴ A hivatalos ítélet is említi a tetemre hívásnak ezt a mozzanatát, mint *Standfield Fülöp* bűnösségének megdönthetetlen bizonyítékát. A halálos ítéletet *Standfield Fülöpön* a legnagyobb szigorúsággal hajtották végre.

Érdekes Walter Scott másik példája is. Két ifjú halászni ment a *Yarrow* folyóra. Olyan heves vita támadt közöttük, hogy az egyiknek halálával végződött. Társa a homokba temette. Ötven esztendővel később egy kovács ugyanarra a helyre ment halászni, különös csontra bukkant, hazavitte s mutogatta a kovácsműhelyben, ott volt az ősgyilkos is, ime a csontból kiömlött a vér.⁵

Arany János — könnyű elképzelni — nagy gyönyörűséggel s mély okulással olvasta a *Richárd gróf* tragikus végéről regélő balladát épen úgy, mint Scott fejtegetéseit a tetemre hívásról. Megkaphatta a balladában az ifjú halála, melyet épen úgy leány okoz, mint az ő remekében. Egyiknek is, másiknak is a tetemre hívás deríti ki tettét. De merített Walter Scott fejtegetéseiből is.

Komor fenségű Arany költeményében az agg *Bárcki* elrendelte *tömeges felvonulását*. Jöttek *Bárcki Benő* ellenségei, ifjú baráti, az udvar apraja, nagyja, *Bárcez*, a falu, anyja, hajadon húga tetemérinteni, de hiában, maradt a tört vér fekete folt. De mikor *Kund Abigél* jő, a sebből pirosan buzog a vér. Ezúttal három mozzanatot ragadok ki: a tetemre hívás elrendelését, a tömeges felvonulást s az ifjú leány megjelenete után támadó vérömlést. Feltűnően emlékeztet ez a három tényező egy történetre, melyet Walter Scott ír le.

¹ Scott: id. m. II. k.

² II. k. 190. l.

³ Ugyanott, 190. l.

⁴ Ugyanott, 191. l.

⁵ Ugyanott, 193. l.

Auchindrane lordot szörnyű gyilkossággal vádolták. A meggyilkoltat Girvan temetőjében temették el. Az áldozat Colzean lordnak volt a szolgálója. Colzean egy különös álma után kiásatta a holttestet. «Elrendelte, hogy mindazok — írja Scott — kik közelében éltek, jöjjenek oda, érintsék meg a tetemet, mint ez ilyen esetekben szokásos.» Az egész helység a tetemhez indul. *Auchindrane fiatal leánya*, Mary is, látva a Colzean lord odarendelte embereket, közéjük megy. «Mikor a holttest közelébe lépett — írja Scott — azt a vér öntötte el.» Az Auchindranokat elfogták s kínpadra vonták.¹ Előkelő úr elrendeli a tetemhez járulást a Walter Scott elmesélte esetben épen úgy, mint Arany János költeményében. Az ismerősök, a falu népe felvonul ott épen úgy, mint itt. Végre a fiatal leány megjelenése — sebérintésről nincs is szó — megindítja a vérömlést a Walter Scott közölte történetben épen úgy, mint Arany János remekművében. Ezúttal ezek a közös mozzanatok. De *Standfield Fülöp* történetének egyik tragikus indítéka is lenyűgözte Arany figyelmét. Mikor a tetemre híváskor Fülöpre rábizonyul a bűn, a holttesttől rémületében *elfut, kiáltoz* és Isten kegyelmét kéri, «És a legnagyobb rémülettel futott el tőle (a tetemtől), — írja Scott — kiáltozva : «Isten könyörülj rajtam!» Abigél is *lefut* a nyílt utca során, *tébolyában táncol, dalol.*²

Nemcsak Balássy Ferenc értekezése, hanem elsősorban a két skót ballada: *Allan Borbála kegyetlensége* s *Richárd gróf*, továbbá Walter Scott fejtegetései hatottak Arany Jánosra. Aranyt két hathatós balladamotivum ragadta meg a két balladában: Allan Borbála végzetes nembánomsága s a tetemre hívás tragikai komorsága. Fokozták ezt a kettős hatást azok az értékes mozzanatok is, melyekre Walter Scott értekezésében talált. A tetemre hívás a maga *balladaindító* és *tragikai jelentőségében* nyilván skót és angol hatásra vall, míg Balássy a tetemre hívásra vonatkozó jogi és szertartásos mozzanatokra szolgáltatott Arany Jánosnak néhány fontos adatot.

¹ W. Scott: *The minst.*, II k. 190—191. lk.

² Ezúttal említem meg *Riedl Frigyes* kételyeit, melyik korba kell helyezni a *Tetemre hívás* történetét? Maga a tetemre hívás középkori, az érzelmek pedig moderneek. (*Arany János*, 203. l.) Ezekre a kétségekre a források is szolgáltatnak okot: a tetemre hívás középkori eredetű istenítélet, *Standfield Fülöp lelkiállapotának* a jelzése modern lélekrajz.

III.

Míg az *Éjjeli párba*j a skót népköltészetben gyökerezik, míg a *Tetemre hívás*ban a skót népköltészet hatásán kívül Scott tudományos fejtegetéseire is rámutathattunk, *Bor vitéz*ben a skót népköltés és az angol műköltészet együttes hatására utalhatunk. Arany János *Bor vitéze* épen úgy, mint Bürger *Lenore*ja, a népköltészet egyik legeggyetemesebb tárgyára emlékeztető. *Böckel Ottó* röviden foglalkozott a Lenore-kérdéssel,¹ *Sismánov Iván* a bolgár népköltészetben kutatja a Lenore-indítékot,² *Sozonovič* azt fejtegeti, hogy az európai népköltészetben, különösen az oroszban, Bürger *Lenore*jével milyen rokontárgyú népköltési termékekkel találkozunk.³ Nálunk *Greguss Ágost* említi nagyon röviden a *Willier*ről, *lady Marjorier*ről, *Clerk Saunders*ről szóló skót balladákat, beszámol egy cseh és egy dán balladáról is. *Greguss* észreveszi, hogy ezek a népi termékek *Lenore* és *Bor vitéz* tárgykörébe tartoznak.⁴

Hivatkozhatunk *Kriza Vadrózsáinak* egyik darabjára is: Torjában szépen harangoznak, leányt temetnek, babája zokogva kéri vissza a temetőtől. Nincs, aki gyolcsingét kimossa, kondor haját lesimítsa. Addig siráta, míg maga is utána halt.⁵ Az elhunyt kedves után haló szerelmes sírba hulltának az indítéka jut itt kifejezésre, de a kísérteti elem híján.

Népköltészetünket szerették kísérteti elemtől idegenkedőnek feltüntetni. Ennek a felfogásnak ellentmond *A hala' vőlegény* című palóc mese, mely lényegesen belevág a *Bor*-balladakörbe.

A legény háborúba megy, elesik. Kedvese hiába várja. Öreg asszony tanácsára a temetőben a koponyákkal hókusz-pókusz úz, hogy megjelenjék neki az elhunyt legény. János szelleme csakugyan odasurrán s lovára kapja a leányt. Mikor lovas kísérteteket látnak, így szól a holt vőlegény:

Jaj de szépen süt az hód, az hódvilág,
Jaj de szépen masírolnak a halák,
Félsz-e lelkem, Judikám?

A halállovas kísértetek száma folyton szaporodik, de *Judika* nem remeg. Temetőbe érnek. A halott legény arra buzdítja a leányt, feküdjék a sírba, de ez kastélyba fut, hol egy halott volt. János utána szalad, bekiált: «Hót hótnak nyiss ajtót!» A kastély halottja be is

¹ *O. Böckel: Zur Lenorensage, Germania. XXXI.*

² *Indogerm. Forschungen, IV., 412—448.*

³ *Leonora Bjurgera, etc., Warsó, 1893.*

⁴ *Greguss Ágost: A balladáról, 71. l.*

⁵ Cím nélkül, 181. l.

ereszti Jánost. Szövetkeznek, hogy elfogják Judikát. De a kakas szól, mire a két halott szurokká válik. Ekkor egy fényes úr toppan Judika elé. Mivel halott testvérétől megszabadította, feleségül veszi.¹

Ez a palóc népmese nagy elterjedésű, ismeretesek nagy-orosz, kis-orosz, horvát, szlovén, tót, vend, német és dán változatai. De ugyanerről a tárgyról számtalan ballada is él az európai népek ajkán. Elég a kis-orosz, szerb, bolgár, új-görög és albán balladákra hivatkoznom² s megemlítenem a *The Suffolk Miracle* című angol népballadát. Megvan benne a legérdekesebb mozzanat is: *a halott vőlegény lovára kapja a leányt*. De ez a kísérteti lovaglás a leányra is halálos, rémületében elvész:

And grieved, she quickly after dyed.³

Nyilvánvaló, hogy ennek a palóc mesének az első fele, *a kedveséért jövő halott vőlegény* megjelenésének az indítéka az európai népek folklóre-körébe tartozik. Második felének a létrejötte műfajlélektani okokkal magyarázható. A mese mindég boldog, derűs kibontakozásra törekszik, eltérően a ballada borús, tragikus módjától.

A magyarországi nemzetiségek is ismerik ezt azt az egyetemes népszerűségű tárgyat. A bányász *Der todt Freier* című népballadában is megjelenik kedvesének a halott vőlegény. A halott legény arra buzdítja szerelmesét, keltse fel apját, anyját, öltözzék fehérbe, tegyen fejére zöld koszorút. Ha egyet üt az óra, megesküsznek.⁴

Valóságos remekmű a *Fincicky Mihály* közölte magyar-orosz népdal. A vőlegény biztatgatja kedvesét, ne búsuljon, visszajön érte. Ha elesik, fekete lovát küldi vagy a fakót, ha pedig paripái vele pusztulnának, maga repül hozzá:

Rád tekintek s *megesküszünk*,
Éjfélkor titokba'
Elvezetlek messze földre
*Hozzám le a sírba.*⁵

Az európai népköltészetnek ez a közös indítéka a legsajátosabb kifejezést a skót népköltészetben találta. Ezen az úton férközött hozzá Arany János is.

Szép Margit és Édes Vilmos egyike a legnépszerűbb skót nép-

¹ Pap Gyula: *Palóc népköltemények*, 94—101. lk.

² L. Child mintaszerű fejtegetéseit, id. mű, P. IX., 58—65. lk.

³ Child, P. IX., 66—67. lk.

⁴ Ethnographia, III./35. l.

⁵ *Fincicky Mihály*: *Magyar-orosz népdalok*, 130. l.

balladáknak. Két szerelmes ült egy dombon s édesen beszélgettek. Egyszer Margit megkövülve látja ablakából, hogy Vilmos más leánnyal lovagol el. Kimegy, nem is tér többé vissza. Mikor leszáll az éj, mindenki elszunnyad, Vilmosnak megjelenik Margit szelleme. Vilmos párjának édes álmot kíván, ő sírjába száll vissza. A nyugtalanság Vilmost Margit szobájába űzi, kit holtan talál. Szeretné megcsókolni. de Margit testvérei megtiltják neki. Másnap meghalt Vilmos is:

Fair Margaret dyed for pure true love,
Sweet William dyed for sorrow.

Margit sírjából rózsza nőtt, a Vilmoséból túskebokor, összeölelkeztek, de jött a pap és fájdalomkra leszakította őket.¹ Ebben a balladában a hűtlenség indítéka, a szellemjelenés és a halálban való egyesülés a legfontosabb mozzanatok.

Arany János költeményével rokonabb az *Édes Vilmos szelleme* című skót népballada. Nem Margit szelleme, hanem a Vilmosé látogat el kedveséhez. A szellem keserves nyögéssel szól Margithoz. A leány először azt hiszi, hogy apja vagy fivére beszél hozzá. mire megnevezi magát: Vilmos vagyok, hű szerelmesed. Kéri, esküdjék neki hűséget, mint a hogyan ő tette. A leány addig nem esküszik, míg Vilmos meg nem csókolja. Vilmos ekkor árulja el, hogy nem földi lény, csontjai temetőben nyugszanak túl messzi tengeren. Margit kinyújtja liliumfehér kezét. Azt kérdi Vilmostól, sírjában van-e hely az ő számára is? Megszólal a kakas, a szellem eltűnik egy ködfelhőben. Margit egyedül marad. Órái elhervadnak, kedvese után hal.²

¹ L. Percy gyűjteményében a *Fair Margaret and sweet William* c. balladát, III. k. 105—109. lk. — L. még a *Child* közölte változatokat *The English and Scottish Popular Ballads* c. gyűjteményében, P. III., 199—203.

² *Sweet William's ghost*, Percy gy.-e, III/112—114. lk. — A *Sweet William's ghost* c. népballadának számos változata van. A Ramsay, Herd, Motherwell, Robertson, Kinloch, Jamieson s Walter Scott feljegyezte változatokat Fr. J. Child pontosan közli *The English and Scottish Popular Ballads* c. gyűjteménye III. részében. (226—234. lk.)

Igen érdekes rokonságban van a tárgyalt balladával a *Rare Willie drowned in Yarrow or the Water o Gamrie* c. ballada. A vízbe fúlt ifjú után haló leány tragikus története valóban megkapó. (*Child*, P. VII., 183.)

Megragadó a szerelmesek halálban való egyesülésének a tragikai ereje a *The mother's malison, or Clyde's water* c. balladában is. (*Child*, P. VII., 190. l.)

Willie's fatal visit eleje a *Sweet W.'s ghost*-nak kissé zagyva változata. (*Child*, P. VIII., 415—416.)

Az elhalt vőlegény jó kedveséhez, mint *Bor vitéz*ben. De *Bor vitéz*ben nemcsak ez a mozzanat emlékeztet a skót népballadára, hanem az eskü, a szóadás jelentősége is:

Édes mátkám, vigy magaddal!,
Esküvőre!, úgy ígérted.

Ezt mondja a skót népballada Margitja is:

Thy faith and troth thou's nevir get
 Of me shalt nevir win,
 Till thon take me to yon kirk-yard
*And wed me with a ring.*¹

ELEK OSZKÁR.

A szerelmesek haláláról szól az *Alison and Willie* c. ballada, *Child*, P. VIII/416. l.

L. még *Child* gy.-ben: P. VIII/439., IX/158—159. lk.

¹ *Percy*, III. k. 113. l.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Magyar nyelvemlékek nyomai.

1. A kolozsmonostori konvent elismervénye 1424-ből.

A Protestáns Egyházi és Iskolai Lap I-ső (1858-iki) évfolyamában, Zilahy Károlynak «Történeti emlékek az egyházaknál» c. cikkében, az 1105-ik hasábon ez olvasható:

«A dézsházi egyház levél-ládájában. A *kolozs-monostori konvent 1424-ben magyar nyelven költ elismerése*, miszerint ns. Máté István bíró s Petkes András jegyző, magok és több dézsházi lakos nevében, egy Dézsházát illető pergamen-okmányt lefordítás végett beadták. Megvan a pergamen is.»

Zilahy Károly e sorokat kortársának, Faragó József ballai református lelkésznek följegyzéséből közli, aki, mint a szilágy-szolnoki egyházkerület pénztárnoka «egyik közelebbi hivatalos körlátogatása alkalmával fáradtságot vett magának a megvizsgált egyházakban található clenodiumok, régiségek, érdekes oklevelek, szóval történeti emlékek összeírására.»

Az idézett följegyzésből világos, hogy a désházai egyházközség (Szilágy megye) leveles-ládájában a Faragó József körlátogatásakor még megvolt a kolozsmonostori konventnek egy latin nyelven leírt pergamenlap átvételéről szóló, 1424-ben magyar nyelven fogalmazott elismervénye.

1912 ápr. 1-jén levelet írtam a désházai ref. egyházközség mostani lelkészének, Molnár Gyula úrnak, melyben kértem, hogy legyen szíves ezt az 1424-ből való elismervényt részemre, megtekintés céljából, rövid időre kikölcsönözni. Molnár Gyula úr azonban, ápr. 8-án k. levelében arról értesített, hogy neki a kért elismervényről nincs tudomása s az ma már nincs meg az egyház levéltárában. 1899-ben, mikor állását elfoglalta, az egyház összes iratait leltár mellett vette át, de a kérdéses elismervény nem volt az átvett iratok között. A község lakosainál azonban tudakozódott az irat után s egy 87 éves úri embertől meg is kapta a latin nyelven leírt pergamen szövegének magyar fordítását egy *1774iki másolatban*. A kolozsmonostori konvent 1424-iki elismervényéről s az *eredeti* fordításról azonban semmi bizonyosat nem sikerült megtudnia. A lelkész urat fölkértem az elismervény, az eredeti fordítás gondos kutatására. Hogy a kutatás valamikor eredményre fog-e vezetni: az a jövő titka.

2. *Velykee György zsoldáros könyve 1522-ből.*

Majoros András sárospataki ref. főiskolai tanárnak (1819—1854) a sárospataki könyvtári kéziratár 440. szám alatt őrzött s különféle jegyzeteit tartalmazó 8 r. alakú kötetében, a 296-ik lapon, következő följegyzése található :

«*Velykee György Zsoldáros Könyve 1522.* Ez neveztetik S. Pataki Codexnek, melly most Jankovics ur Gyűjteményében van, Ő kapta Gróf Festeticstől, ő pedig (ha igaz) S. Patakon kapta volna ajándékba? De hát kitől?»

A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában, hol a Jankovich Miklós gazdag és értékes kéziratgyűjteménye őriztetik, Bátky Zsigmond igazgató-őr úr szíves értesítése szerint, nincs meg e zsoldáros könyv. Tehát még lappang valahol.

Örvendetes dolog lenne, ha ez a két magyar nyelvemlék, az említett nyomokon tovább folytatott kutatások után, nyelv- és irodalomtörténelmünk számára előkerülne!

HARSÁNYI ISTVÁN.

Kisfaludy Károly Fősvénye.

Kisfaludy Károly *Fősvény, vagy Nem mehet ki a szobából* (1828.) c. vígjátékának Kotzebue két bohózata volt a forrása: *Der Wirrwarr, oder der Mutwillige* (1802.) és *Sorgen ohne Not und Not ohne Sorgen* (1810).

I. Kotzebue *Der Wirrwarr* c. darabjának főhőse, Fritz Hurlebusch, akinek atyja végrendekezése értelmében vagy nőül kell vennie gyám-atyjának, Langsalm úrnak egyetlen leányát, Dorist, vagy le kell mondania félmilliósi vagyonának a harmadrészéről. Fritz azonban nem szereti Dorist, inkább Babethez, Langsalm úr testvérének leányához vonzódik. Az ő kezének elnyeréséért a legválogatottabb módon ugratja Langsalmékat, de különösen Langsalmné, aki egy kísértetes-jelenettől, — melyet Fritz rendez — annyira megijed, hogy vétkét elárulja Fritznek: a végrendeletet Fritz atyja nem saját jószántából, hanem az ő erőszakolására írta alá; nyomban át is adja Fritznek a végrendeletet, aki ily módon hozzájut Babethez és vagyonához.

Kisfaludynál Hontai Liza ugyancsak egy szerződésből kifolyólag — melyet atyja kötött Bajszövővel, — vagy nőül megy Bajszövőhöz, vagy lemond pör alatt álló örökségének kétharmad részéről. Természetesen ők sem szeretik egymást, de Liza atyja megnyugtatóra már hajlandó Bajszövő felesége lenni. Ekkor azonban megjelenik Egyed, a lány kedvese, aki Fürgencz színiigazgatóval s volt iskolatársával szövetkezik Bajszövő kijátszására. Fürgencz azután maga mellé véve egész truppját: Galambost és Piroska leányasszonyt, addig tartóztatja Bajszövőt, amíg ez szerencsésen lekésik az aznap 6 órára kitűzött kézfogóról. Ezzel a lekéséssel — egy előzetesen Fürgencz által kicsikart szerződés szerint — elesik Liza kezétől, illetőleg Liza vagyonának az öt megillető kétharmad részétől s így Liza és Egyed egybekelésének mi sem áll útjában.

A két darab egybevetéséből kitűnik, hogy főmotívumuk közös, t. i. mind a két darab cselekvénye szerződésen (Kotzebuénál végrendeleten) fordul meg, amely oly személyeket köt egymáshoz, akik nem szeretik egymást: Fritzet Dorishoz, Lizát Bajszövőhöz.

Ez azonban lehetne véletlen és nem okvetlenül Kotzebuera visszamenő egyezés is; azonban vannak olyan párhuzamos részletek, amelyek megpecsételik Kisfaludy művének eredetét és határozottan Kotzebuera utalnak.

Ilyenek:

1. A végrendelet, illetőleg a szerződés föltételeinek egyezése: Fritz vagyonának egyharmad részét veszi el, ha elutasítja Doris kezét; Hontai Liza az örökség kétharmad részétől esik el, ha nem Bajszövőhöz menne nőül.

2. Mind Kotzebuénál, mind Kisfaludynál a kézfogónak sürgőssége: Langsalmné váltig unszolja Fritzet, még aznap kérje meg Doris kezét, hogy a kézfogót nyomban megtarthassák. Kisfaludynál is aznap 6 órára van kitűzve a kézfogó.

3. A főszemélyek egymáshoz való viszonya. Doris épen úgy nem szereti Fritzet, mint ahogy Liza Bajszövőt. Doris is csak a pénzért menne Fritzhez; Bajszövő is szívesen elvenné a pénzt Liza nélkül.

II. Kotzebue *Sorgen ohne Not und Not ohne Sorgen* c. vígjátékának cselekvénye egy házassági szerződés körül forog, melyet a haldokló Bebefrostné kötött leányával, Heloisezal és a koldusbotra jutott Pelz báróval. Minthogy azonban Heloise sehogyse tud beletörődni a gondolatba, hogy Pelz báró felesége legyen, azért játszótársához, Paulinához s Paulina vőlegényéhez, Wachtelhez folyamodik segítségért, szabadítsák ki a csávából. Wachtel nem sokat kéreti magát, egy-kettőre kieszeli a haditervet. Paulinát az Orcadi-szigetek királynőjének, magát pedig a királynő főistálló-mesterének teszi meg s hivatalához illő komolysággal beállít a báróhoz és előadja, hogy úrnője hajlandó a fényes multú Pelz báró úrral házasságra lépni, ha lemond Heloise kezéről. Ebben az esetben királyi méltóságnak és felesége gyémántjainak juthatna birtokába.

A szegény és hiú báró természetesen beugrik s kiadja a lemondásról szóló nyilatkozatát. Heloise szerencsésen megszabadul Pelz bárótól s egybekelhet imádottjával: Lerchevel.

Ez a darab két új ötlettel gazdagította Kisfaludy fantáziáját vígjátéka tervezése közben: azzal, hogy a végrendeletet szerződéssel helyettesítse s hogy a szerződést a lemondó nyilatkozat kicsikarása által tegye érvénytelenné.

Kotzebuénál Wachtel, Paulina istálló-mesterének öltözve írásos nyilatkozatot csal ki Pelz bárótól, melyben ez lemond a szerződésbiztosította jogairól abban a reményben, hogy övé lesz Paulina, a gyémántokban dúskáló orcadiai királynő keze.

Kisfaludynál Fürgencz Hontai Liza gazdag nagybátyjának adva ki magát írásbeli nyilatkozatot csikar ki Bajszövőtől, amelynek következtében ez elveszti Lizára s Liza örökségére vonatkozó minden jogát.

GÖNCZY ISTVÁN.

Kisfaludy Károly Eprészleánya és egy skót népballada.

Kisfaludy Károly epikai költészetének az *Eprészleány* valóságos gyöngye. Meséje is megragadja az olvasót. A mese szövésében olyan találó ötletességre s meglepő fordulatra bukkanunk, hogy ezért is nagy dicséret illetné Kisfaludy Károlyt, ha ez a mese az ő leleményére vallana.

Az «eprészleány» kedves történetet megtaláljuk egy régi skót népballadában. Feljegyezték már *Kinloch, Buchan, Chambers*, a jeles balladagyűjtők. Az összes változatokat *Francis James Child* megbecsülhetetlen értékű, Magyarországon eléggé nem méltányolt, bár a magyar balladaköltészet egyetemes népköltészeti változataira is fényes világosságot derítő,¹ kiválóságaiban a *Percy* püspök kiadványát is jóval felülmúló balladagyűjteményében tanulmányozhatjuk.

Szép májusi napon, mikor a nap derülten sütött, egy takaros leány mélyen sóhajtozott. John of Hazelgreenért bánkódott. Valaki megszólítja, boldog volna az a férfi, kihez feleségül menne. A leány nem törődik a csalogató szóval. Dicséri John of Hazelgreen széles vállát, hatalmas karját, csinos tekintetét, aranyfonatú haját. A másik erre azt mondja, John már nem él. A meglepett leány a halált kívánja, mikor a lesújtó hirt hallja. Amaz buzdígtatja, ne törődjék Johnnal, szívesen beleegyezik, hogy legidősebb fia feleségül vegye. A leány nem tágt. Erre az éltes várúr lovára emeli. A paripát megsarkantyúzza s Bigger városába vágat. Itt kabátot, uszályos ruhát, selyemfőkötőt s ezüst cipőt vásárol neki. Ujból paripájára kapja s oda vágat vele, hol vigasság járja s gyönyörű arcú nőkben gyönyörködhetik a szem. Hiába, a szerelmese miatt búslakodó leány könnyei szakadatlanul omlanak. Egyszerre előugrik a fiatal Hazelgreen, az idős lovagban apját üdvözl. Karjába ragadja az epedő leánykát. Fogadkozik, inkább elpusztul, inkább elengedi apja minden birtokát, csak a szeretett leány az övé legyen. Az apa megnyugtatja, még ma lesz a lakodalmuk s övék lesz az ősi birtok:

¹ Csupán két példára hivatkozom. A skót-angol népköltészetben a mi *Molnár Annánknak Lady Isabel and the elf-knight* a mása. Számos változata van a holland, flamand, dán, svéd, norvég, német, sziléziai, vend, cseh, szerb, francia, északolaszországi, spanyol, portugál népköltészetben. *Child*nak róluk irt nagy bevezető tanulmánya a folklora-ra alkalmazott philologiai pontosságnak a remeke (I: 22—54, negyedr.) Böven tárgyalja a magyar változatokat is: «Five versions from recent traditions, all of them interesting, are given in Arany and Gyulai's collection of Hungarian popular poetry, *Molnár Anna* (I: 45).» *Pálbeli Szép Antal* angol változata *Willie's lyke-wake*. *Child* bevezetésében nemcsak az angol változatokat tárgyalja, hanem foglalkozik a dán, svéd, olasz, szlovén alakokkal is (I: 247—250). Az idegen változatok közül legbővebben a magyart ismer-teti: «A. Magyar. Arany and Gyulai, I, 172, No 18. «Pálbeli Szép Antal», translated by Aigner... Handsome Tony tells his mother, that he shall die for Helen», etc. (I: 249—250.)

O hold your tongue now, son, he sayes
 Let no more talking be;
 This maid has come right far from home
 This day to visit thee.
 This day should been your wedding-day,
 It shall be thy bridall-een
 And thou's get all thy fathers land
 And dwell in Hasillgreen.¹

A leány titkos epedése, az apa cselvetése, ajándékozása, a csalafintaság derús fordulata közös mozzanatok. Feltűnően hasonló a meglepetésszerűen előbukkanó nászkiiséret felvonulásának az indítéka is. Úgy a balladának, mint Kisfaludy Károly elbeszélésének fontos mozzanata még a szerelemnek társadalmi különbségeket megszüntető varázsereje.

Az előkelő főúr és az egyszerű leányka szerelmének ez, a népköltészet demokrata felfogásával könnyen magyarázható indítéka a skót népköltészetben régi keletű. Példaképen *Walter Scott* híres gyűjteményének *The original ballad of the Broom of the Cowdenknous* című balladájára hivatkozom.² Egy előkelő úr származását eltitkolva megszereti az egyszerű fejjő leányt. A szerelemnek csakhamar záloga is lesz. A nemes úr újból megjelenik. Megismerteti magát: lord, oaklandi birtokos; nagyon boldog, hogy a fejjő leány lesz a felesége.

Az *Eprészleányban* a szerelmesek találkozásának romantikus rajza eredeti jellemű, s erős bizonyosága Kisfaludy Károly tehetségének. Van még néhány eredeti mozzanat az *Eprészleányban*, de a költői elbeszélés lényege a skót balladára utalja a kutatót.

Valószínű, hogy Kisfaludy Károly a skót balladának német fordítása vagy átdolgozása alapján írta a művészi kivitelre valló költeményt. Párhuzamunk alapján kiderül, hogy az *Eprészleány* költészetünknek első terméke, mely a skót népköltés hatására vall.

ELEK OSZKÁR.

Magyar vonatkozások egy régi angol költeményben.

1622-ben, tehát nemzetünk életének olyan korában, amikor Magyarország, de még inkább Erdély politikája sűrűn belejátszik Európa történetébe, egy alig ismert skót költő, *Patrick Hannay*, vonja magára figyelmünket. 1622-ben jelent meg Sheretine és Mariana szerelméről szóló szomorú históriája. (A régi nyomtatványt a Hunterian Club számára újból kiadta Th. Russell. 1875.)

Magáról a költőről alig tudunk valamit. Elfelejtették őt is, műveit is. Az Erzsébet-korabeli nagy nevek nálánál sokkal határozottabb költői tehetségeket is elhomályosítottak.

¹ *Francis James Child: The english and scottish popular ballads: John of Hazelgreen, Part IX, 160. és a k. lk.*

² *Walter Scott: The minstrelsy of the Scottish Border, 1873-iki kiadás, II, 29—32.*

Ha ennek a kevésbé ismert költőnek szinte ismeretlen művéről megemlékezünk, nem irodalmi s nem is szorosan vett irodalomtörténeti értéket akarjuk megvilágítani. Bennünket a költemény csakis gazdag magyar vonatkozásai miatt érdekel. A külfölddel való közvetlen érintkezésünknek talán egyik legtermékenyebb kérdése, hogy miképpen tükröződik vissza nemzetünk történelme és ennek a történelemnek minden megkapóbb mozzanata az idegenek gondolkozásában, szellemi megnyilatkozásában és irodalmában? Hogyan láttak bennünket mások? Micsoda felfogást és hangot váltott ki nemzeti életünk a külföldiekből?

A szellemi érintkezések láncszemeit kutatva, nem kicsinyelhetjük az angol-magyar vonatkozásokat sem, mert bármily halvány, bármennyire szórványos is nemzeti életünk és történelmünk reflexe az angolok irodalmában, mégis értékes nyoma lehet a két nemzet hajdani szellemi érintkezésének.

Ezért kell tudomást vennünk az említett angol költeményről is.

Hannay sokat tud a magyarokról. Történelmünknek olyan gazdag anyagát viszi versébe, hogy maga is szükségesnek találta tájékoztatni olvasó közönségét azokról a történelmi eseményekről, amelyeken elbeszélése alapul. *Ez a prózában megírt tájékoztató lényegében ugyanazt tartalmazza, amit maga a költemény.*

Alig-alig toldja meg valamivel, alig-alig ad még csak egy vonást is hozzá. Hogy az olvasó «a költeményt jobban megértse», a következőket meséli el a magyar nemzet multjából.

A mohácsi csata után, melyben Lajos, Magyar- és Csehország királya elesett, Zápolya János kerül a trónra. Ferdinánd Csehországot kapja, de a magyar koronát is követeli. Nagy sereggel jő Magyarországra és Zápolyát Erdélybe, majd pedig Lengyelországba szalasztja, de Zápolya a török segítségével visszakerül hazájába és Ferdinánddal békét köt. A béke után nemsokára meghalt. Kis fiának, ki apja halálakor még csak tizenegy napos, György barát a gyámja. Ennek a Györgynek első dolga, hogy felvegye a harcot Ferdinánddal, kinek vezére, Rogendorf (Roccardolfe) Budát ostromolja. Szolimán Mustaphát Erdélybe küldi a Ferdinándpárti Majláth ellen, mire Majláth a bevehetetlen Fogaras (Fogare) várába menekül. Mustapha csellel elfogja, Konstantinápolyba vitteti, ahol Majláth meg is hal.

Ezalatt sok minden történt Budán. Szolimán Ferdinánd királyt száműzte s Izabella királynét, György barátot és a kis Zápolya Istvánt (Stephan) ígérete ellenére Erdélybe küldte. Ott Izabella királyné teljesen ki van szolgáltatva a kevély barátoknak. Panaszkodik is emiatt a szultánnak, míg György titokban Ferdinándot biztatja új támadásra. Ferdinánd meg akarja nyerni terveinek V. Károlyt, de ez csak Castaldot küldi Magyarországra. Sok nemes ember jő vele együtt; köztük *Sheretine János* is, ki Bécsben Ardech Lázár lányába, *Marianába* beleszeret. Alig hogy jegyet váltottak, Sheretinek máris el kell hagynia menyasszonyát. Castaldo ugyanis megindult Erdély felé.

Míg Magyarországon tartózkodnak, addig Miksának, Ferdinánd fiának

egy embere, valami Turian Miklós nevű megismerkedett Marianával, megszerette és megkérte. Mariana nem viszonozta ugyan szerelmét, de szülei kényszerítik, hogy feleségül menjen Turianhoz.

Közben Castaldo Agria városát megerősíti, majd Debreczen felé tart, ahol a két leghatalmasabb főúrral, Buthor (Báthory) Andrással és Nádasdy Tamással találkozik, akik vele tartanak.

Izabella királyné közeledésük hírére Enyedre (Egnet) gyűlést hí össze. De ez is eredménytelen a barát fondorlatai folytán. A királyné menekülni kénytelen. Fiával együtt Gyulafehérvárra, (Albeicula) majd pedig a még jobban megerősített Szászsebesbe menekül.

György csakugyan ellenségnek bizonyul. Elfoglalja Gyulafehérvárát s most már kényszeríti a királynét, hogy vele a békéről tárgyaljon. Castaldoval együtt Szászsebes felé indul. Ott azután Castaldo kijelenti a béke föltételét: Izabella mondjon le a királyságról és kárpótlásul fia nőül veszi Ferdinánd leányát, Johannát (Joan), kivel 100,000 korona hozományt fog kapni. Izabella kénytelen engedni, de amikor Enyeden a királyi jelvényeket átadja, a még most is fondorkodó barátának — ki a koronát szeretné őrizni, — szemére hányja: «nem akarja, hogy egy szerzetes legyen uralkodója annak a királyságnak, melyből őt is, fiát is kiforgatta». Sírva nyújtja át a koronát Castaldonak s másnap beteg fiával Kassa (Cassovia) felé indul. Itt várja sorsának jobbra fordulását. Csakugyan az erdélyiek vissza is hívják és kikergetik Ferdinánd seregét. Ő lesz Erdély fejedelme, de a koronát nem kapja meg, mert Castaldo Bécsbe küldi. Sheretine is felmegy Bécsbe, ahol találkozik volt jegyesével, meggyőződik hűtlenségéről és belehal lelki fájdalmába. Mariana is megbűnhődik; saját kezével vet véget életének.

Ennyi a tájékoztató! Ez előzi meg a költeményt, mely hatsoros stanzákban jórészt csakis ismétlése a prózában elmondottaknak. A történeti háttérrel Hannay nem színezi ki, nem ecseteli hosszasan, újat sem igen ad hozzá. Olyan vonás, illetőleg epizód, amelyet a prózai tájékoztatóban nem említett, csupán kettő van versében: a kolozsvári (Colosuar) gyűlés megemlézése és Izabella királyné menekülésének ismert jelenete, amint Kassára haladva egy tölgyfa alá siet és abba bevési azokat az emlékezetes szavakat: Sic fata volunt. Regina Isabella. . .

Hannay nem is törekszik arra, hogy az eseményeket csoportosítsa, vagy bizonyos költői egészéssé kikerekítse. Krónikaszerű szárazsággal sorolja fel az adatokat, a történet egyes mozzanatait s közben hosszasan s nem egyszer nagyon unalmasan elmélkedik a kötelességről, a szereléről, féltékenységről, a szerencséről, a házasságról stb.

Az egész költeményt a bűnbánó Mariana szelleme meséli el. Tőle tudjuk meg azt is, hogy a kényszerházasság mint idézte elő a szülők katasztrófáját is. Anyja, amint a haldokló leányt megpillantotta, ijedségében meghal, atyja pedig minden vagyonát elajándékozván, világgá megy.

Mariana elbeszélése arra való, hogy Sheretine szellemét kiengesztelje és nyugalomhoz juttassa.

Történelmi adatoknak és hosszasan, általános reflexióknak saját szerű

keveréke ez a verses mű. Se szerkezete, se tartalma nem vall költői tehetőségre. Költői dikciója sem. Legkülönösebb az, hogy Hannay az egyszerű szerelmi históriának akkora alapot kerített. A kapcsolat a szerelmes pár története és az események egymásutánja között oly laza, annyira külső, hogy nem tudjuk belátni: mire való ez a nagy megalapozás? Miért terhelte meg a költő az adatok, nevek akkora halmazával versét, hogy prózai magyarázatnak kell azt megelőznie? Talán nem tévedünk, ha azt hisszük, hogy Hannay nem akart eltérni forrásától s nem tudta belőle kiválogatni azt, ami költői alakításra alkalmas. Lehet, hogy Sheretine és Mariana szerelmének, sorsának van történelmi alapja, lehet, hogy a szerelmes pár tragikumá csakugyan olyanféle összefüggésben volt a magyarországi eseményekkel, amint azt Hannay tudja. Az egész költeményből, hely, idő, nevek, epizódok pontos megjelöléséből, hangból és szerkezetből, — egy szóval mindentől csak arra a következtetésre tudunk jutni: hogy a vers magva, a bécsi szerelmi tragédia nem a költő saját leleménye, hanem valamiképen kapcsolatban van azokkal a történelmi eseményekkel, melyeknek oly nagy fontosságot tulajdonít.

Ebben a hitünkben megerősít bennünket az a körülmény is, hogy Sheretine történeti személy és csakugyan Castalddal együtt jött Magyarországra. (Istvánffy Miklós: *Historiarum Liber XIII*. Castaldo seregéről szólva: «constabat ex tribus millibus... ac equitatu Germanico qui *Carolo Sirotinio* parebat». Később is van szó Sirotinióról. 1724. évi kiad. 183., 185., 188. l.)

Hol ismerkedett meg a skót költő a magyar históriának azon korszakával, amelyről olyan meglepően sokat tud? Erre a kérdésre csakis nagy általánosságban lehet megfelelni, mert hiszen Hannayról keveset tudunk.

Versei és sonnetjei gyűjteményét Andrew Graynek, «Frigyes cseh király generálisának» ajánlja és az ajánló sorokban többek között így szólítja meg: when first yon did conduct me to the field... (amikor ön először vezetett engem csatátra...). Arról az Andrew Grayről pedig tudjuk, hogy 1620 tavaszán kicsi sereggel, nagyobbrészt önkéntesekkel, sietett Frigyesnek, a téli királynak, I. Jakab angol király vejének a védelmére. Hannay elkísérte Grayt, (Patrick Hannay. To the Members of the Hunterian Club. 1875. Bev. 35. l.) és hihetőleg a rövid hadjárat alkalmával olvasta azokat az eseményeket, melyeket 1622-ben megjelent költeményében énekelt meg. Valószínű, hogy Istvánffy históriáját forgatta, mert költeménye feltűnően hasonlít Istvánffy elbeszéléséhez. Az is lehet, hogy valami kész vers ihlette annyira, hogy távoli hazájában Sheretine és Mariana bús szerelmével együtt a magyar zord idők történetét is megénekelte.

FEST SÁNDOR.

IRODALOM.

Békefi-emlékkönyv. Dolgozatok Békefi Remig egyetemi tanári működésének emlékére. Írták tanítványai. Szerkesztette *Pintér Jenő*. Budapest, 1912. 437 l. Stephaneum-nyomda.

Végig kell tanulmányozni ezt a vastag könyvet, hogy egész nagyságában láthassuk azt a veszteséget, amely Békefi Remig távozásával a budapesti tudományegyetemet érte. Nem a tudományt, mert aki csak némileg ismeri a zirci apát tudományos munkásságát, lehetetlen föltennie, hogy a tanári katedráról való távozása egyszersmind művelődéstörténeti munkájának is végét jelentené, nem is a magyar közoktatásügyet, amelyért egy nagy és munkás tanítórend élén az eddiginél bizonyára nem csekélyebb energiával fog dolgozni; hanem az egyetemet és a magyar művelődéstörténelem fiatal generációját, akiknek ezután már nélkülözniök kell az ő útmutató, segítő, vezető kezét. Mintegy másfél évtizedes tanársága alatt egész gárdát teremtetett maga körül a művelődéstörténelem számára. Tanári működése határákövénel ez a gárda sorakozik most fel az Emlékkönyv lapjain, hálája és szeretete jeléül.

A könyv Békefi műveinek időrendbe szedett jegyzékével kezdődik. (1883—1911.) Azután Perepatits István ismerteti a Békefi útmutatásai mellett készült disszertációk gyűjteményét, a *Művelődéstörténeti Értekezések*-et. Ezen kívül harminc dolgozat van a könyvben, részben a művelődéstörténet, részben az irodalomtörténet köréből. Az utóbbiak eredményeit óhajtjuk röviden összefoglalni.

Domanovszky Sándor: Kézai kódexéről ír és új utat jelöl meg a kódex foltalálására. Sebestyén Gyula 1907. évi sikertelen kutatásainak föl- említése után főleg Cornides és Zarka levelezését ismerteti, mely újabb bizonyítékot szolgáltat D. régebbi nézete mellett, hogy t. i. az irodalomban szereplő két kézirat az Eszterházy- és a Kósa-kódex: egy és ugyanaz. A kódex Eszterházy Pál nádor ajándékából a pozsonyi ferencrendiekhez került (Kósa ferencrendi provinciális volt!), akik azonban késtek a kiadással. Kósától Horányi kérte el «egy napra», de aztán Bécsbe vitte magával. Ő is adta ki, előbb Bécsben, aztán Budán, nála látta a kisalakú 13×10 cm. nagyságú disznóbőr-kötéses kódexet Cornides is. 1782 nyarán még Horányinál volt a kódex, lehet, hogy vissza sem adta többé Kósának, aki már 1783-ban meghalt.

Vargha Damján dolgozata: *Ősi nyolcas versforma kódexeink bibliafordításában* megállapítja, hogy a kódexirodalomban — nem tekintve az

Érsekújvári-kódex két kis töredékét — két helyen van verses bibliafordítás, mindkettő a jelzett versformában. Az egyik a Keszthelyi-kódexben levő 90. zsoltár; a másik a Benedictus fordítása a Battlyányi-kódexben. Az átdolgozás szabad voltában újabb bizonyítékokat lát a kódex protesztáns jellege mellett. Néhány szakaszában a Zrinyiász egy helyének (*Az nagy mindenható az földre tekint* stb.) előzőjét látja, de az összevetés nem meggyőző. Függelékül a Te Deum és a Te Mariam kódexbeli fordításait állítja össze.

Gondán Felicián: Kinizsyné Magyar Benigna imádságos könyvei-ről bizonyítja be, ami Volf óta valószínű volt, hogy pálos eredetűek. (A Festetich-kódex és a Czech-kódex a vázsonyi kolostorból került ki, amelyet Kinizsy a pálosok számára alapított.) Forrásuk ugyanis a pálos breviárium, melynek egy 1540-ből való egyetemi könyvtárbeli példányából össze is vet egy részt a Festetich-kódex-szel. Összeállítja a Kinizsynéről található adatokat is. A dolgozatot a két kódex tartalmának és létrejöttének ismertetése fejezi be.

Holub József: Istvánffy Pál életét mondja el. Születését a XV. sz. 90-es éveire teszi, páduai tanulását pedig 1519 és 1528 közé. Leírja ingadozását a két király között, Perényi Péterrel való végzetes barátságát, akivel török fogságba is került. Kiváltása után különféle hivatalokat viselt és fontos megbízásokban járt el Ferdinánd részéről. Mint királyi tanácsos halt meg, de sokat kellett küzdenie a szegénységgel, mert birtokait elfoglalta a török és nagy családja volt.

Prónai Antal tanulmánya: *Az iskolai színjáték a XVIII. század társadalmának életében*, érdekes szempontból világít rá az iskolai színpad művelődéstörténeti fontosságára. Kimutatja, hogy a pedagógiai cél mellett, sőt néha annak rovására, feltűnő ez előadásokon egy másik törekvés is: a közönségnek való tetszés. Az érdeklődést fel is tudták kelteni, ami már a színházak sokszor nagy költséggel járó felszerelésénél is megmutatkozott. Számos adat bizonyítja, hogy a közönség valósággal tódult az előadásokra. Legtöbb figyelemben az előkelők részesültek, mind a szereposztásnál, mind maguknál az előadásoknál, amit az ajánlások, prologusok, sőt nem egyszer a darabok témái is bizonyítanak. Egy sereg érdekes adattal bizonyítja, hogy a polgárság és a nép is a legnagyobb mértékben kedvelte az előadásokat. A darabok legtöbbször nagy sikert arattak, ami a fényes kiállítás mellett nem egyszer az előadók ügyességének volt köszönhető. Az idők folyamán egyre homályosul az iskolai cél és egyre szaporodnak a mulattató elemek. Mindebből látszik, hogy nálunk az iskolai színjáték sok tekintetben pótolta a világi színházak hiányát és erősítette az együttérzést az iskola és a közönség közt.

Décsi Lajos: A czegei névtelenről mutatja ki munkájának egy sajátkezü dedikációval és aláírással ellátott és most megtalált példányából — hogy Csehi Andrásnak hívták, Kolozsvárt tanult és 1742—44 körül született. Az 1783-ban Kolozsvárt megjelent harmadik magyar Páncsatantramfordítás szerzője volt. Munkáját az 1724-iki Galland-féle francia fordítás után végezte, részben Zoltán József magyar fordításának felhasználásával.

Pintér Jenő: Kármán Józsefről ír. Úgy találja, hogy «elérkezett az ideje a Kármán-kérdés tüzetes átvizsgálásának». Kritikailag állítja össze az eddig ismeretes adatok alapján életrajzát. Munkái vizsgálatánál kiemeli, hogy a neki tulajdonított írások jelentékeny része németből készült fordítás. Az eddigi jóakarató feltevést, amely az Uránia névtelen közleményeit nagyrészt Kármánénak tartja, a nagy stiláris különbségek miatt nem helyesli. Sorra vizsgálja az egyes darabokat. Stílus szempontjából úgy találja, hogy A Nemzet Csinosodása-é elüt a többiétől, nehézkes és darabos, A Módi-é «élénk, de szaggatott, egyenetlen és csiszolatlan; legjobb példája annak, mennyire nehéz volt boldogulni a nyelvújítás előtt álló magyar nyelvvel», az Új Házass Levelei-é sokkal simább, A Fejvesztesség «ízléstelen, költöietlen, ormótlan nyelvű töredék.» — Fanni Hagymányait mint fontos, szentimentális regényt jellemzi, de úgy találja, hogy az egész csak másolat, «lélekrajzának nincsen eredeti tartalmi becsé», sok helyen szinte szó szerint fordítja Werthert. Jelentősége csak stílusában rejlik, amely kellemesen gördülő, ritka választékosságú és meglepően hajlékony. Végül ismerteti a Kármán-irodalmat.

Madarász Flóris: Időszaki sajtónk történetéhez érdekesen ismerteti Horváth János veszprémi kanonoknak, a Tudományos Gyűjtemény egyik dolgozótársának folyóiratát, az Egyházi Értekezések és Tudósításokat, amelyből összesen húsz kötet jelent meg, 1819-től 1824-ig. Horváth a nyelv művelés mozgalmát akarta belevinni az egyházi irodalomba is. Sokat kellett küzdenie az idegenkedéssel, főleg egyes, az egyházi nyelvet féltő papok részéről, de még többet a magyar nyelv kiképzetlen voltával. A lap egyik fő írója a Horváthtól igen nagyra becsült Versegly volt. A két író viszonyát levelezésük alapján érdekesen mutatja be. Sok baja volt Horváthnak V. ellenségeivel. V. t. i. sokszor összeütközött a protestánsokkal; az ő szemében a nyelvújítás is a kálvinisták harca «a pápista magyar nyelv» ellen.

A könyv utolsó cikke *Tordai Anyos* meglehangú tanulmánya *Kalocsay Alán*-ról, a magyar ciszterciek egyetlen költőjéről. Rokonszenves érzéssel állítja be a nyolevanes és kilenevenes évek vallásos költői közé, elmondja életrajzi adatait, jellemzi néhány bizalmasabb és érdekesebb följegyzését, végül költői munkásságát ismerteti. Jellemzi mint költőt, Mindszenty Gedeon és Rosty Kálmán tanítványát. Elemenzi a *Lemondás Dalait*, a *Mária Lantot* és többi verseit is.

A díszesen kiállított könyvet Békefi Remig arcképe és néhány érdekes hasonmás díszíti.

SÍK SÁNDOR.

Magyar irodalom Itáliában. (Biblioteca dei Popoli, diretta da Giov. Pascoli. — X., XI. kötet: Petőfi: Versione interlineare di Umberto Norsa. XII. kötet: Canti Popolari Ungheresi, scelti e tradotti da Silvino Gigante. Milano—Palermo—Napoli, 1912.)

Kezd divatba jönni külföldön a magyar költészet is; talán legláthatóbban jelentkezik ez a divat Olaszországban. Valóban feltűnő azoknak a régi

és modern magyar könyveknek nagy száma, melyek az utolsó évben olasz fordításban megjelentek. Itáliában kétségkívül többen ismerik nyelvünket és irodalmunkat, mint más idegen hazában, s ezt talán csak részben Fiumének, részben az olasz temperamentumnak s bizonyára némi részben politikai rokonérzéseknek is köszönhetjük.

A Giovanni *Pascoli* szerkesztésében megindult előkelő vállalatnak, a Biblioteca dei Popolinak három magyar kötete fekszik előttem; három vaskos könyv, három tizenkettő közül, három magyar könyv, mely méltónak találtatott a Mahabharata, az Aischylos, az Aristophanes társaságába jutni. Petőfi összes lírai verseinek két kemény kötete Umberto *Norsa* fordításában és egy válogatott magyar népdalgyűjtemény Silvino *Gigante* átültetése szerint. Nemcsak a fordítások: a fordítók is érdekelnek bennünket: *Gigante*, aki már adott egy éneket a Zalán Futásából és egy Fioritát magyar népdalokból; és *Norsa*, olasz ember, olaszországi, akinek nevét a Felhők fordításán láttuk először és nem tudjuk, mi vitte rá a magyar irodalom tanulmányozására.

Talán túl vagyunk már azon, hogy csupa hazafias örömből általános frázisokkal megdicsérrjük az ilyen munkákat; különben ezek a könyvek kiállják a komoly kritikát is.

Norsáé inkább tudományos, Gigantéé költőibb. *Norsa* prózában fordít; és *Gigante* könyvében is, — a régi Fiorita darabjait kivéve, a többi próza. Meddő dolog volna vitatni, helyes-e ez? *Norsa* előszavában úgy említi azt az uralkodó véleményt, (opinione dominante), hogy a költőket versben kell fordítani, mint valami előítéletet. Én alig értek vele egyet és őszintén szólva a prózaverset csak akkor tudom élvezni, ha a költő előre úgy számította és a próza bő és kényelmes leplét is gondolatainak időmáihoz maga ráncolta. De elismerem, hogy ha van költő, akinél a verses fordítást el lehet engedni, Petőfi az. Az ő költészete nagyrészen az ötletek költészete; s ez legkevésbé függ a formától. *Norsa* kétségkívül csak prózában véli elérhetőnek a teljes értelmi hűséget; és az ő lelkiismeretessége erre törekszik; ezt jelenti az, hogy ő a *genuino* Petőfit akarja adni.

Az értelmi hűséget és teljességet majdnem tökéletesen el is éri s fordítása általában kitünő interlineáris fordításnak mondható. Annyira lelkiismeretes, hogy mikor a Pusztai Télen c. versnek azt a sorát: «Most uralkodnak a szelek, a viharok» — kétségkívül nyelvzsépségi okokból csak így fordítja: «Adesso padroneggiano le raffiche» — jegyzetben nem mulasztja el megjegyezni, hogy szóról-szóra így volna: padroneggiano i venti le raffiche». (Hasonlóan az Egy gondolat bánt engemet c. vers egy helyén.) Ezzel szemben félreértés alig van; azt, ami a Felhők először kiadott fordításában volt (ha jól tudom: Agyamban egymást szülik a gondolatok = Nel mio letto nascono i pensieri) kitünően kijavította. Félreértés azonban, mikor a Mit nem beszél az a német . . . kezdetű vers második szakát:

Ha csináltad, fizess is ki,
Ha a nyelved öltöd is ki —

úgy érti, mintha a német mondaná a magyarnak:

«Se hai fatto il debito, pagalo» — dice —

Egyébként az aggodalmas hűségben, az interlineáris fordítás pontoságában túlzásokig is megy a fordító. Ez a földolog neki: ezért hajlandó mindent feláldozni. Ezért kissé körülíró jellegű lesz a fordítás. Az olasz nyelv kevésbé tömör, mint a magyar. Mikor Norsa a *bajtárs* szót (Bácsú a nőtleniségtől) így fordítja: *compagno di sventura*, nem jobban szeretnénk-e rövidebb szót látni, bár ne is pontosan ugyanezt jelentené? Meg kell említeni a *giovine bifolcot* is. Ez (alig találnök ki), a *kisbéres*, vagy mint Norsa e helyhez csatolt négyesoros jegyzetében átírja: *chishberesh*. Meg is magyarázza a szót szóról-szóra: *giovine salariato*. Ebben néprajzi specialitást érez és az ilyesmi mindig igen érdekl. De ha jobban érdekelné a vers, mint a néprajz, kétségtelen talált volna egy *rövid és jó* szót, ha nem is egészen pontosat és nem zökkentette volna bele a verset az etnografiába.

Igen kellemetlenül hat rám, mikor magyar könyvek fordításaiban, idegen szövegben, magyarul olvasom és dőlt betűvel az ilyen szavakat: *csárda*, *puszta*, *betyár*: hisz csárda csak van külföldön is, neve is van annak minden nyelvben, a pusztának is, a betyárnak is; nem az ilyen szavak teszik a mi nemzeti jellegünket. Norsa akkor cselekszik helyesen, mikor a *bojtárt* egyszerűen *garzonének* írja (Künn a méhes . . .); pedig itt is volna alkalom szép magyarázásra; pláne a *bojtár* talán olasz származású szó is.

A sok magyar szó és ethnográfiai specialitás még egy külön nehézséget is hoz: az olvasás nehézségét. Norsa a magyar helyesírásban annyira gondos, hogy még az ily sajtóhibát is: Endrődi, kijavítja Endrődire. A kiejtést is jól írja át; azonban igen különösek nekünk az ily szavak: póprica, vérmejeo, (vérmező; ez talán nem is pontos), pitiepolottie (pitty-palatty), Jujca (Zsuzska), Orogn (Arany), Nodcarol (Nagykároly), Coelcei (Kölcsey) stb.; azt hiszem az olasz olvasónak is különösek. Nem jobb-e a Gigante módszere, aki könyve elején kiejtési táblázatokat ad, mely egész egyszerű, (csak a cz betű felesleges.)

A fordító tudós-természete, ethnográfiai, történeti érdeklődése magával hozza a bevezetés és a jegyzetek pontosságát és gondosságát: magyarból fordított dolgoknál igazán ritkaság, hogy ezek hibátlanok legyenek. S emellett Norsa jegyzetei nem monnek túl a határon: rövidék és valóban a megértést szolgálják. Itt-ott a — Vérmező c. versnél, ahol Martinovicsot, mint a magyar radikálizmus és szocializmus ősmartírját említi, vagy a Hány hét a világ címűnél, melyet kissé túlozva *sfogo magnanimónak* nevez Itália érdekében — akad egy-egy felesleges szó, politikai ízü hangulatkeltés; de az olasz közönségnek talán ez kell is.

Kevésbé tetszik nekem, mikor költői kommentárt akar adni és szimbolumokat magyaráz Petőfi-ben. Az Itt állok a rónaközépen kezdetű vers kaszásában a Halált sejtí. Ilyen módon igazán két kommentálni Petőfit, aki épen nem a sejtelmek költője s egyáltalán nem áll verseiről, amit Norsa talál mondani bevezetésének egy helyén, hogy *esprimono quasi l'ineffabile*.

Norsa Petőfi összes lírai költeményének fordítását adja, — az első

teljeset olaszul. Ez is arra vall, hogy ethnográfiai és biográfiai tekintetek jobban érdeklik, mint tisztán költőiek. A teljesen jelentéktelen verseket is lefordítja, azokat is, melyekben fiatalos szellemeskedésnél egyebet alig lehet látni. Még azokat is, ahol a tréfa csak a rímekben van (Orbán, Freskó Ritornell = Ritornello a fresco); ezek aztán igen félszegül hatnak a prózai fordításban.

Íme két sor e tudós fordítás jellemzéséül:

Elmerengek gondolkozva gyakran
S nem tudom, hogy mi gondolatom van:
M'immergo sovente in fantasticherie
e non so bene che sieno.

Teljesen hű és jó; de ha költői céllal csinálta volna a fordító, kétségkívül ismételte volna valahogy a *fantasticherie*t a második sorban is.

A Petőfi-fordítás egy külön nehézsége a magyaros és parasztos kifejezések visszaadására. Norsa értelmileg ezeket is aggodalmas pontossággal visszaadja, de zamatukat nem mindig érezteti. Íme néhány példa:

Fenegyerek	spavaldo
Házaset, kutyabaj	la vita coniugale non ha guai.
Hány hét a világ?	Che nuove ci portate?
Huh még azt is aki áldja, teremti!	Uh e ci sarà anche chi questo benedirà!
Csehül vagyunk	Sono proprio proprio a mal partito
Hejh csehül is állá (Dobzse László)!	ah anche da boemo visse!

Néhol ugyan egy-egy árnyalat kimarad:

Árnyékvilág	vita terrena
de bezzeg üres nyerge	ma vuota è la sella.

De ezek valóban csekélységek. Mindent összevéve, Norsa könyve a legmegbízhatóbb Petőfi-fordítások egyike, oly mű, melyhez az idegen filológus is bátran nyúlhat, a legritkább dolgok egyike magyarból való fordításokban.

Gigante kötete szintén értékes munka. Első kis füzetének, a Fioritának megjelenése alkalmával megírtam róla véleményemet. A jelenlegi kiadás magában foglalja a Fiorita darabjait is és még sokkal több újat; ez újak azonban csak prózai fordítások. A verses rész olasz versformákban van visszaadva: amit alig is lehet képzelni máskép. A balladák, várhatóan, rímtelen hendekasyllabusokba öltözködtek; a népdalok sem rímesek voltak, hanem asszonánosak. *Breve* összecseng evvel: *cadere* és *amante* evvel: *camposanto*. Én a magam részéről nem nagyon szeretem az olasz asszonáncot; de be kell vallanom, hogy népdalok, kivált magyar népdalok fordításában ez mindenesetre stílszerű. Különben Gigante fordítása így is igen jól csengő.

Ha Norsa a tudós fordító, Gigante bizonytalannal nem nélkülözi a költői érzést és könnyűséget. Fordításaiban megmaradt az eredetiek naiv frissessége.

Íme egy példa Gigante költői stíljére, éles ellentétben azzal, amit Norsáéra felhoztunk :

Il giorno crolla quanto fan la notte,
quanto di giorno fan, crolla la notte.

(La moglie del muratore Clemente.)

A Kőműves Kelemennét különben összeveti egy román balladával és jóformán ez az egyetlen hosszabb és tudományosabb jegyzet, amit csinál. A kommentárja egész kevés, csak a versek, nem a történeti vonatkozások kedvéért van, s a történeti vonatkozást jegyzet nélkül is hagyja, ha úgy is meg lehet érteni. A néprajzi különlegességeket sem nyomultatja előtérbe; bár kikerekít egy dalciklust: *Canti della «puszta»*: — de a rövid bevezetésben hangsúlyozza, hogy a magyar népköltés «non vive soltanto in mezzo ai campi, nell'imensa puszta, ma penetra anche nelle città...» (igaz, hogy ezt a dolgot összekeveri a cigányzenével.) A kifejezés magyaros különossége sem oly fontos előtte, — mint jó csengése és költőisége — amit néha sajnálunk. (Tavasza akar lenni = la primavera s'avvicina. Kár, kár, kár, kár vala = ah, ah, ah, male facesti: Gigante itt kényszerül jegyzetben megemlíteni az eredeti hangutánzását.)

Végző összefoglalásul ismétlem: mindkét műfordító iránt, bármennyire különbözik műveik jellege, köszönettel tartozik úgy az olasz, mint a magyar irodalom.

BABITS MIHÁLY.

Perényi József: Jánoszi Gusztáv. (1841–1911). Veszprém, 1912. 122 l. Egyházmegyei könyvnyomda.

Perényi Józsefnek nem csupán a lokálpatriotizmus adta kezébe a tollat, mikor előbb Kemenes Ferenc életrajzát írta meg, most pedig Jánoszi Gusztáv élet- és jellemrajzát adta ki. Mert műveiben ép úgy megnyilatkozik a nagy szellemeket megillető szerető tisztelet, mint a hozzáértés, a helyes nyomokon járó értékelés. S ez utóbbi nem kis érdem mai esztétikai irodalmunkban, hol annyi a meg nem érdemelt tönkjenezés s oly ritka az elfogulatlan ítélet. Perényi Jánoszi életét és működését négy fejezetben tárgyalja: A gyermek és az ifjú, A költő, A műfordító, Az ember. Legértékesebb a harmadik, legmelegebb a negyedik fejezet. Az első, talán kelleténél szélesebben is, azt a becsületes magyar családot és környezetét festi, amelyből a gyermekifjú kiindult. Utána zökkenést érzünk, mintha a költői működés tárgyalása nem olvadna át simán az életrajz kereteibe. Ép így hiányzik az átmenet a harmadik és negyedik rész között. Talán egyszerűbb, de természetesebb lett volna a befejezett életrajz után adni az írójak költői s műfordítói méltatását. Jánoszi rövid ideig tartó költői működéséről ez a helyes ítélete: «Költői egyénisége rokonszenves, értékes, de egy teljesen ki nem forrott költői tehetség megnyilatkozása». (61. l.) Annál mélyebben és részletesebben tárgyalja Jánoszi műfordításait. Kiemeli első kísérleteit, melyek megérdemelték Arany János buzdító szavát s kimutatja, hogy mindvégig Arany eszményei irányítják Jánoszi műfordítói

tollát. Sorban elemzi és méltatja a Nyugat költőiből, Arden Enoch, Arany legenda, A megszabadított Jeruzsálem, a Paedagógium, az újabb kisebb műfordítások szépségeit, de nem hűnyja be szemét, ha itt-ott fogyatkozásokat talál a fordításnak akár alakjában, akár tartalmában (szerzőnk szerint: anyagában). Kiemeli főképp lelkiismeretességét, nyelvismeretét, a tárgy és hangulat átérzését, magyaros szókincsét, mert e tulajdonságok tették Jánosit elsőrangú műfordítóvá. S ami talán legfőbb: «Igazi költői lélek is volt, ezért volt jó műfordító». (133. l.) Jánosinak, az embernek, a lelke mélyébe lát s ritka érzékkel elemzi a finom szálakat, amelyekből ez a szinte tökéletes jellem, megnyerő egyéniség szövődött. Sem az életrajzban sem a jellemzésben nem venni észre hiányosságot, fölületességet, sőt inkább oly részletei is vannak könyvünknek, melyeket a szerző vagy egészen elhagyhatott, vagy rövidebbre szabhatott volna. Ilyenek a vesprémi 1848—49-es állapotok festése (18—22. l.), a 60-as évek irodalmának rajza (50—52. l.), a magyar műfordítás irodalmának bőséges tárgyalása (71—79. l.). Mint érdekes adatot a Tasso-fordítás hatásának jellemzéseül közli Tóth Bélának Jánosihoz írt, eddig kiadatlan, megleghangú költeményét (Tasso magyar fordítójának). Végül igen értékes gyümölcse a fáradságos kutatásnak a Függelék, melyben aprólékos gondnal és pontossággal sorolja fel Jánosinak nyomtatásban megjelent s kéziratban maradt minden művét.

Talán alkalmas lesz e szeretettel és hozzáértéssel megírt monografia arra, hogy hatása alatt Jánosi irodalmi munkásságát, melynek kiadatlan része is Perényi tanúsága szerint nem kevésbé értékes, összegyűjtve mihamar irodalmunk kincsei közé sorolhassuk.

TORDAI ÁNYOS.

Rédei Kornél: Gyöngyösi Charicliája. Kassa, 1912. 62 l. A Kassai Hirlap nyomdája.

Előrebocsátva Heliodorus regényének bő tartalmi kivonatát és a magyar Chariclia-fordításokról szóló irodalom részletes ismertetését, munkája második felében a még függőben maradt kérdések végleges eldöntését tűzi ki céljául Rédei, főképen a Zrinyi-könyvtárban fönmaradt s eddig, sajnos, kellőképen még nem ismertetett kézirat alapos fölhasználásával. Kutatásaiban a következő eredményre jut:

1. Czobor Mihály munkája (a Zrinyi-könyvtárbeli töredék) a görög regénynek Warschewiczki-féle latin fordítása (1552) alapján készült, amire már Zsák J. Adolf is rámutatott (Irod. Közl. 1901.) Rédei párhuzamos szövegösszehasonlítással ezt végleg eldöntöttnek veszi, bár a német fordítást (J. Zschorn, 1554.) amely mellett a Laskai János levele bizonyítana, nem vonja vizsgálódásai körébe. A nagyobb valószínűség ugyan a latin fordítás mellett szól, mégis a filológiai pontosság több oldalú vizsgálatot kívánt volna.

2. Czobor ragaszkodik ugyan eredetijéhez, de ennek tömör és fordulatossá kifejezéseit a legnagyobb erőlködéssel se tudja visszaadni: «terjen-gösség és lapos nyelv az ő fordításának legnagyobb hibái» (39. l.). —

E ponton azonban egyáltalában nem csatlakozhatom Rédei nézetéhez. Rédei úglátszik megvesztegette magát Gyöngyösi soraitól (némely régi versek rongya és azoknak sok fogyatkozási*) vagy Zlinszky hasonló nézetétől, ki azonban nem ismerve a Czobor-féle fordítást szintén Gyöngyösi után indult. Nem ismerem ugyan Czobor fordításából csak azt a tíz egynéhány strófát, mit Rédei közölt a kéziratból, de ezekből is minden elfogultság nélkül meg lehet itélni, hogy XVI. századi munkának ez elsórangú fordítás. Verselési technikája teljesen kifogástalan, nyelve egyáltalában nem darabos és dőcögös, hanem könnyen, minden küzködés és erőlködés nélkül folyó — annyira, hogy ebből származik egyetlen hibája, a terjengősség is. Így se lesz lapossá a nyelve, sőt gyakran akadni benne színes és eleven fordulatokra, amint azt egy helyen Rédei is kénytelen elismerni, (42. l.). Persze nem szabad Czobor fordítását Gyöngyösi-nek több mint egy századdal későbbben, nagy költői gyakorlat és technikai készség alapján készült átdolgozásával összehasonlítani. Éppannyira, mint viszont Gyöngyösit se lehet Arannyal összemérni. Még így is azonban nyilvánvaló, hogy Gyöngyösi nemcsak javított rajta (főképen annyiban, hogy a szétfolyó leírásokat rövidebbre vonta), hanem az eredeti üde és naiv kifejezéseit gyakran el is rontotta az ő barokk-ízlésű frázisaival. Gyöngyösi ítéletét a versek rendetlenségéről és sokféle fogyatkozásairól nem kell másra vonatkoztatnunk, mint a kézirat külső rendetlenségére, hiányaira és töredékességére, nem pedig nyelvi és stilisztikai gyöngéire. Igazán itt az ideje, hogy ez a beces töredék a zágrábi egyetemi könyvtár homályából teljes egészében napfényre kerüljön.

3. Marusák Pállal szemben Zlinszkynek ad igazat: a Chariclia befejező része (9—13.) Gyöngyösi saját invencióján alapszik, Heliódorus regényének vagy más feldolgozásának ismerete nélkül. Gyöngyösi egyszerűen összefűzte s rendbe hozta a bonyodalom szétkuszált szálait, sovány meséjét klasszikus, különösen Ovidiusból kölcsönzött reminiszenciákkal, saját elcsépelet motivumaival s már a Chariclia első részében fölhasznált fogások ismétlésével tarkítva.

Kár, hogy Rédei épen ez utóbbi legértékesebb fejtegetéseivel bánt el legrövidebben, tanulmányában is inkább az eddigi irodalmat fejtegette behatóbban. Eltekintve néhány kisebb-nagyobb módszerbeli hibától, munkája sikerültebb irodalomtörténeti értekezéseink közé sorolható.

KIRÁLY GYÖRGY.

Kiss Gyula: Br. Eötvös József és A Nővérek. Budapest, 1912. 45 l. Kultur-nyomda.

A doktori disszertációk szürke tömegéből kiválik ez az értekezés valami meglepő biztonság által, mellyel szerzője «fellép». Bizonyos megállapodott határozottsággal beszél «módszeréről», mely első tekintetre igen eredetinek és érdekesnek látszik. De csakhamar észre vesszük, hogy e határozottság csak a szerző erőszakolt állításainak palástolására való, hogy az eredetiség, melybe burkolódnak, nem egyéb eredetieskedésnél, mellyel el akarja tüntetni a be nem töltött hézagokat. Ez állításaink igazolására

kissé részletesebben szándékozunk foglalkozni az értekezéssel, melyben alig van egy-két olyan állítás, mely a kritika előtt megállná a helyét.

A szerző Eötvös utolsó regényével a Nővérekkel akar foglalkozni. Elsősorban azokat az elemeket igyekszik kidomborítani, melyek előbbi regényeivel közősek, majd irodalmi hatásokat keres benne és végül megállapítja, mennyiben tartja mégis eredetinek a regényt és milyen jelentőséget tulajdonít neki. Az első résznek különös címe: Eötvös saját irodalmi hagyománya. Egyetlen egy megállapítása van itt, mely értekezésének némi értéket kölcsönöz: Eötvös e regénye nem pedagógiai regény neveléstani tendenciával, hanem pszichológiai regény. Kiss Gyula azonban nem ismeri fel ennek a fontosságát, és ahelyett, hogy állítását bebizonyítaná, továbbra is nagyon fontosnak tartja a pedagógiai szempontot. Azt hiszem, Eötvöst itt tisztán a pszichológiai szempont érdekelte, be akarta mutatni egy analitikus regényben, miképpen válik a különböző természetű emberek együttélése mindegyikre nézve valóságos pokollá, és nem: mikép okozza a helytelen nevelés az emberek boldogtalanságát. A nevelést csak a jellemek fejlődésének megmagyarázására használta fel. A szerző mintegy kapva ötletén, hogy e regény pszichológiai regény, siet azt összehasonlítani a Karthausival. Mintegy a «Karthausi hangulat» megismétlődését látja benne, de nem veszi észre azt a nagy különbséget, mely a két regény a lírai-szentimentális Karthausi és a pszichológiai-analitikus Nővérek közt van. Eötvös első regényében magát rajzolta, saját érzelemvilágát öntötte belé, utolsó regényében távolról szemléli az eseményeket, mint megfigyelő lép fel személyeivel szemben. A két regény hangulata tehát egészen más, sőt még a személyek hangulatának azonosságáról sem győzött meg Kiss Gyula az általa nem egyszer erőszakosan párhuzamba állított idézetek tömegével, mert legfőleg a Nővérek hősnőjének ifjúkorában találhatunk a Karthausi hősével rokon vonásokat. Amit pedig Eötvös állítólagos tendenciájáról mond, mely szerint a költő boldogságot egyedül az egyszerű nép körében tart lehetségesnek, egyenesen a legnagyobb képtelenségnek kell minősítenünk.

Még erőszakoltabb az a hasonlóság, melyet a Nővérek és a Falu Jegyzője közt állapít meg, míg Eötvös történelmi regényével való összehasonlításánál Ferenczi után indulva biztosabb talajon mozog.

Az irodalmi hatásokat német, francia, angol és magyar hatásokra osztja. Első sorban Goethe-hatást szeretne a Nővérekben megállapítani. Berkovics Miklós annak idején a Karthausiban talált kisebb mértékű hatásokat Wertherből és a Wahlverwandtschaftenből; Péterfy pedig a Wahlverwandtschaften és a Nővérek közt vett észre némi rokonságot. Ez elegendő Kiss Gyulának ahhoz, hogy egész munkájára jellemző módon egyszerűen kimondja a közvetlen és elvitázhatlan hatást. De ahelyett, hogy ezt bizonyítaná, felesleges szóradattal üti el a dolgot. A két regény összehasonlítása után arra a határozott meggyőződésre jutottam, hogy itt határról egyáltalában nem lehet szó; a probléma rokonságán kívül egyáltalában nincs hasonlóság a két regény között. Hatást legfőleg a formában lehetne keresni, mert mi oka lehetett volna Eötvösnek arra, hogy ifjúsági

olvasmányának motivumaihoz folyamodják. A formát tekintve is mindössze mint az ifjúkorában elsajátított regénytechnika hagyományos folytatása jöhetne számba. A két regény tárgyát és formáját tekintve valóságos ellentéte egymásnak: Goethe regénye a vonzalmak keletkezését tárgyalja bizonyos Schelling-féle természetfilozófiai járulékokkal, Eötvös a házastársak lassankénti elhidegülését és távolodását mutatja be romantikus piperével felszerelve. Az eddigiek is meggyőzhetnek, mennyire félreértette a szerző Goethe regényét, de valósággal hihetetlen naivságra vall az az állítása, hogy Mittler Goethe véleményét látszik képviselni. Tessék elképzelni: Goethe és a Mittler által prédikált «Spiessbürger-morál»! Nemcsak hogy Mittler nem szócsöve Goethe eszméinek, de nem tartom Farkas Mátét, a Nővérek papját sem Eötvös képviselőjének. A pap egész alakja és gyakran beszédei is oly primitív felfogásra vallanak, okoskodása néha oly erőszakolt, állításaiban oly gyakran jut ellenmondásba önmagával, hogy Eötvös semmi esetre sem akarhatta őt véleménye komoly hirdetőjévé tenni.

A francia hatás kutatásánál némileg helyesebb eredményt találunk. Constant Adolph-ja és Sand Indiáná-ja, úgy látszik csakugyan befolyásolta a Nővérek főtörténetét, de Rouseau hatását már a leghatározottabban kétségbe vonom. A francia hatás tárgyalásánál azonban a szerző azt a hibát követte el, hogy figyelmen kívül hagyta ennek az irodalomnak egy nagy ágát. Amint a Karthausi tárgyalásánál eddig még mindig mellőzték Sainte-Beuve Volupté-ját, úgy mellőzi Kiss a francia romanticizmus legnépszerűbb regényíróit Dumast és Suet. Pedig ezeket, vagy legalább mesterüket, W. Scottot és magyar követőjüket, Jósikát okvetlen figyelemre kellett volna méltatnia, annál is inkább, mert így sikerült volna megtalálnia azon jelenségek magyarázatát, miket így teljesen alap nélkül Dickens hatásának tulajdonít.

Dickens hatását különösen a Nővérek realizmusában és humoros jeleneteiben találja. Ez állítás oly lehetetlen, hogy ehhez foghatót az egész értekezésben még nem találtunk. A Nővérek mint realiztikus regény! A szerzőnek furesa fogalmai vannak a realizmusról, ha csak a környezetnek belevonását és mellékalakok szereplését tartja annak. Megható naivitással állítja, hogy erre nézve Eötvös csak Dickensnél láthatott példát. Azt hiszem nagyon ferre csodálkozni a szerző, ha arra figyelmeztetem, hogy ilyen fajta realizmust nemcsak Scottnál, V. Hugonál, Dumasnál, Suenél Balzacnál találhat, hanem nálunk Jósikánál, Gaálnál, Keménynél is, hogy csak a főbbeket említsem. Ezért egyáltalában nem kell Dickenshez fordulnunk.

Hasonlóképp vagyunk a másik Dickens-hatással: humoros jelenetekről alig lehet a Nővérekben szó. Tulajdonképpen csak egy alak van, akire joggal gondolhatna a szerző. Ez az első történetben szereplő elenyésző jelentőségű kántor, aki azonban nem más mint karikatúra. Karikatúrát pedig Eötvös nagyon is tudott rajzolni, amint azt a Falu Jegyzőjében fényesen bebizonyította. De még ha volnának is e regényben komikus és humoros jelenetek, azokat sem kellene Dickens hatására visszavezetni, mert hiszen

a mi novella- és regényirodalmunkban épen ez az ág gazdagon van képviselve, sőt a népi jeleneteknél sem kell Sand és Auerbach parasztnovelláihoz magyarázatért fordulni, amelyek jórészt Eötvös regényei utánra esnek, mert novelláinkon kívül (különösen Gaal Józsefnél) nem ritkán Jósikánál, sőt mintájánál W. Scottnál is találkozunk velük. Époly képtelenség a regény pedagógiai elemeit Dickenstől származtatni. Sőt a szerző a *Dombey és Fiá*-ban még meg is jelöli azt a regényt, mely szerinte a Nővérekre hatott. Annyi hasonlóságot oly módszer mellett, amilyen a szerzőé, nyugodtan tudnék megállapítani a Nővérek és Calderon valamely vígjátéka közt. A történet kettőssége és a születési titok szintén nem származik Dickenstől, mert hisz ez a történeti romantikus regénynek közönséges fogása, amellyel a Monte-Christo, Notre-Dame és a Csehek Magyarországbán lapjain egyaránt találkozunk.

A magyar irodalomból Fáy Andrással hozza kapcsolatba Eötvöst a szerző neveléstani elmékedései alapján, holott inkább lehetne szó Jósika és a magyar novellaköltészet hatásáról. Nem hiszem, hogy Eötvösre Fáy hatott volna. A regénybe szőtt elmékedésekre nézve egykori példát láthatott Scott, Bulwer, Jósika stb. műveiben; hogy ezek pedagógiai színezetet is nyertek, abban hatása lehetett saját egyéni nézeteinek és foglalkozásának.

Kiss értekezésének utolsó két fejezete az eddigiekből ismert módon a Nővérek eredetiségéről és jelentőségéről szól. Azt hiszem, felesleges továbbra fejtegetni értekezése állításait. Az egészből az a benyomásunk marad, mintha a szerző az általa elolvasott regények hatását igyekezett volna ráerőszakolni Eötvös egy regényére. Sokkal hálásabb feladatot teljesített volna, ha egy irodalomnak vagy egy írónak hatását kutatta volna alapos filológiai utánjárással Eötvös költészetében vagy akárcsak egy regényében is.

WEBER ARTHUR.

Kreszta Riza: A magyar verses legenda története. Kolozsvár, 1912. 117 l. Szt. Bonaventura-könyvnyomda.

Mindig tanulságosak az enemű összefoglaló értekezések, melyek egy műfaj történeti fejlődését kísérik végig irodalmunkban; főként, ha az idegen hatások, a korviszonyok befolyását sem hagyják figyelmen kívül. Szerzőnk azonban az ilyen kapcsolatokra csak nagy ritkán tér ki, akkor is egész általánosságban. Bevezető fejtegetéseiben a vallásos monda fogalmának kialakulását vázolja, megemlékezvén a nevezetesebb legendagyűjteményekről, a legendák legkedveltebb hőseiről s a legendákban előforduló csodákról. Majd a legendának, mint költői műfajnak meghatározása következik.

Régi irodalmunkból az egy *Alexandriai szt. Katalin verses legendáján* kívül alig említhetni mást; Péchy Ferenc *Laus Sancti Nicolai* című költeménye voltaképp hymnus. Kreszta itt nem is tehetett egyebet, mint hogy a korábbi kutatók: Szilády Áron, Horváth Cyrill és Katona Lajos eredményeit összegezza.

Már jóval értékesebb művének második fele, hol a XIX. század legendatermését hordja egybe. Ismerteti — kissé iskolás módon — tartalmukat, alapgondolatukat, jellemzi hőseiket, vizsgálja előadásmódjukat, itt-ott felemlíti forrásukat (legtöbbször akkor, ha már tisztázott e kérdés), és az illető legendák történeti magvát. Itéletei nagyobbbrészt helytállóak.

A modern költői legenda Vörösmarty *Hedvig*-jével veszi kezdetét. Az ő példáján buzdúl fel Czuczor (*Szűz Margit álma*) stb., Garay (*Szt. Erzsébet*, *Bosnyák Zsófia* stb.). Tompa és Arany is gazdagítják irodalmunkat néhány általán ismert és értékes, nemzeti tárgyú vallásos mondával. Az egyházi költők közül, kik szigorúan ragaszkodnak tárgyaikban a szent hagyományokhoz, Tárkányi Béla, legkivált azonban Mindszenty Gedeon emelkedik ki. Ez utóbbi különösen termékeny; a szent család rejtett boldogságát közvetlen kedvességgel rajzolja (*A gerlepár*, *A legboldogabb halál*), Mária-mondáiban pedig eltalálja az egyszerű, naiv, igazán legendái hangot (*Betegek gyógyítója*).

Gyulai Pállal és Fejes Istvánnal a népi eredetű Krisztus-mondák vonulnak be költői irodalmunkba, amint Arany óta meghonosult a humoros legenda is. Az előbbi hatást tükrözi Gárdonyi Géza saját leleményű *Krisztus álma* c. költeménye.

Ujabb költőink közül Endrődi Sándor (*A celli búcsú*), Rudnyánszky Gyula (népies hangú és tárgyú *Mária legendái*), továbbá Várad Antal tűnnek ki. Várad termékenysége vetekszik Mindszentyével, de a legenda könnyed, egyszerű hangját nem mindig találja el. Sikerültebb alkotásait (*Az ezüst fátoly legendája* *Stellamaris*, *Mindörökké* stb.) eleven, szavalásra alkalmas előadásmódjuk is kiemeli. A sort Gyulai Ágost legendafordításainak (Hugo V., Coppée, Edmond Rostand, Longfellow, Körner, Heine, Simrock stb.) rövid ismertetése zárja be.

Ami most már a tárgyalt legendák műbecsét illeti, arra nézve egyetérthetünk a szerzővel, hogy a verses legenda, melyet általában bizonyos népies színezet jellemez, elég jelentéktelen helyet foglal el irodalmunkban; nem sok az, amit e nemben bírnak, de még sokkal kevesebb az olyan legenda, melynek igazán maradandó, abszolút költői értéke van.

SIPŐTZ PÁL.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. Negyvenhatodik kötet, 1911—1912. Budapest, 1912. 8. r. 393 l. Franklin-nyomda.

E kötet irodalomtörténeti szempontból jelentős tartalmát első sorban azok a beszédek és dolgozatok teszik, melyek a *Gyulai Pál* emlékére (ismertetve folyóiratunk 149. l.) és a *Lévay József* tiszteletére tartott üléseken hangzottak el. Hozzájuk csatlakoznak a székfoglalók, a tagok munkálatai, egy vendég felolvasása, az elhunyt tagok emléke, a bírálatok és végül a tájékoztató közlések. *Beöthy Zsolt* beszédei közül kettő ünnepi megnyitó, kettőt új tagokhoz intézte, az ötödiket Kisfaludy Károly téti szobra előtt, a hatodikat pedig a Társaság ülésén Dickens születésének százéves fordulóján mondotta el. Belőlük a magyar stílus mesterének

hagyománytisztelete szól hozzánk, emelkedett hangon tolmácsolva az író eszmékben gazdag mondanivalóját.

A tagajánlások közül különös figyelemre tarthat számot *Beöthy Zolté* Molnár Ferenc érdekében. A dióhéjba szorított pompás írói jellemzés vége így hangzik: «ezt az ajánlást a Kisfaludy-Társaság iránt való kötelességemnek éreztem». A többi cikkek közül egyik-másik, mint *Angyal Dávid* tanulmánya Gyulairól és *Négyesy Lászlóé* Tompa szelleméről, másutt is megjelent s folyóiratunk már ismertette őket (192. és 208. l.) *Zempléni Árpád* két dolgozattal szerepel a kötetben. Az egyiket, A halál vőlegény c. elbeszélő költeményét székfoglalóul olvasta fel, a másikban pedig Mikszáth emlékének áldozott. Utóbbiban az elhunyt novelláival, ifjúkori benyomásaival, a palóc és tót motívumokkal foglalkozik. Azokat tartja Mikszáth legmaradandóbb műveinek, melyek szülőföldi emlékeken alapulnak. Érdekes megjegyzése, hogy négy éves koráig Mikszáth csak tótul tudott beszélni. *Vargha Gyulától* a szépen megírt titkári jelentésen kívül a Gyulai Pál emlékezetére írt költemény és a Vértesi Arnold ravatálánál elmondott beszéd olvasható.

Ábrányi Emiltől, Hegedüs Istvántól, Jakab Ödöntől, Lévay Józseftől versek, *Pekártól* és *Gárdonyitól* szépprózai dolgozatok vannak az Évlapok legújabb kötetében. *Vértesi Arnold* posthumus tragédiája, a Bátor Gábor és *Somkúti* műfordítása finnból zárják be a szépirodalmi közlemények sorát. A bírálatokból megtudjuk, hogy sem a széptani jutalmat, sem a szatírára kitűzött Lukács Krisztina-díjat, sem a szavalásra alkalmas kisebb elbeszélő költeményre hirdetett jutalmat nem lehetett kiadni. A megüresedett írói helyre *Voinovich Gézát* választották meg. A költői helyre *Molnár Ferenc* és *Pap Zoltán* egyenlően 16—16 szavazatot kaptak; az alapszabályok értelmében új választásnak helye nem lévén a költői helyet nem töltötték be.

VELEZDI MIHÁLY.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Akadémiai Értesítő. 1912. évf. 8—9. sz. — *Vargha Damján: Speculum humanae salvationis és a magyar codex-irodalom.* A három lándzsa példája hat kódexünkben van meg (Domonkos élete: 176—179. l., Lobk.-kód. 272—273., Bod.-kód. 4., Teleki-kód. 325—328., Érdy-kód. 449—450., Tihanyi-kód. 150.), hová közvetve került a Sp. H. Salv. XXXVII. fejezetéből. Az Érsekújvári-kód. 25—64. lapján több részlet a a Sp. XLIII. fejezetéből, közvetlenül. Ezenkívül több tárgyi érintkezés. — *Fest Aladár: B. Eötvös József és a fiumei kérdés.* Mikor 1865-ben a kiegyezési tárgyalások a siker reményével indultak meg, az anyaországtól a 48-iki események folytán erőszakkal elszakított Fiume is újból megmozgatott minden követ visszacsatoltatása érdekében. A város egyik kitűnő fia, Francovich Alajos lovag, ki más magyar államférfiakkal is bizalmas viszonyban volt, érintkezést keresett Eötvössel is, kinek ő hozzá írt négy, eddig kiadatlan, német nyelvű levelét közli a cikkíró. Eötvös álláspontja az, hogy Fiume egyelőre jótenné, ha nem tagadná meg a maga követjeinek a horvát országgyűlésre való elküldését; kerülni kívánt u. i. minden összeütközést a horvátok nemzeti érzékenységével, másrészt pedig remélte, hogy a küldendő négy fiumei követ alkalmas volna a horvát unionista párt erősítésére. Fiume törekvései, mint tudjuk, még Eötvös életében célt értek.

Athenaeum. 1912. évf. 3. sz. — *Révhegyi Rózsai: Kölcsey mint aesthetikus.* Kiváló készultséggel tárgyalja ugyanazt a témát, melyet tizenöt évvel ezelőtt Szegedy Rezső is alaposan feldolgozott. (Kölcsey aesthetikai dolgozatai. Budapest, 1897.)

Az Ujság. 1912. évf. 195. sz. — *Elek Artúr: Az olasz Petőfi.* Norsa mantovai olasz író Petőfi-fordításának meleghangú részletes méltatása. (V. ö. folyóiratunk 477. l.)

Budapesti Hirlap. 1912. évf. 224. sz. — Névtelen megemlékezés Középpajtai Benkő Józsefről (1740—1814), kinek sírját halála száz éves évfordulójára az Erdélyi Múzeum-Egyesület emlékkövel akarja díszíteni.

Ugyanezen napilap. 1912. évf. 230. sz. — *Závory Sándor: Csokonai Martoson.* Családi szájhagyomány nyomán emlékszik meg, novellista mo-

doban, Cs. martosi látogatásáról, s az ottani rektornál, Oroszi Nagy Mihálynál történt mulatozásáról.

Budapesti Szemle. 1912. évf. 8. sz. — *Császár Elemér: Garay János.* Nem volt költői lángelme. Bár sokat írt, igazi remeket nem alkotott. Drámáit már kora is hidegen fogadta; epikája részben megkésétt visszhangja Vörösmartynak, részben korai kísérlet, melyet árnyékba borított Arany; lírájában kevés az új hang. Két verse élte túl: az Obsitos és a Kont. Érdeme, amire még nem utaltak, hogy népmondai és népies tárgyú elbeszélései nagy hatással voltak Tompára. Lírai költeményei három nagy tárgykörből fakadnak. Ezek: a szabadságvágy, a demokratikus érzelmek és a nőtisztelet. Közös forrásuk a hazaszeretet, melynek kifejezésében Vörösmarty hatásán kívül Széchenyi tanításai is jelentkeznek. — *Papp Ferenc* folytatja Kemény Zsigmond «Élet és Ábránd»-ja közlését. — *Elek Oszkár: A gonosz mostoha meséjének* három változatára mutat rá, melyekből megállapítja Gyulai hasonló tárgyú költeményének forrásait. — *Berzeviczy Albert: Két eltűnt és újra előkerült Corvin-codexről* (Didimus és Cicero) ír, főképp a Didimus-kódexsz Mátyás és Beatrix-képmásainak művészettörténeti jelentőségét hangsúlyozva. — *y. t. Katona és Szinnyei: Geschichte der ung. Literatur c. könyvét* ismerteti. (E mű bírálatát lásd folyóiratunk 75—78. l.)

Ugyanezen folyóirat. 9. sz. — *Heinrich Gusztáv: Demetrius.* Az idegen (Lope de Vega-, Kotzebue, Schiller-féle) Demetrius-darabok mellett Szigligeti Trónkeresőjéről is megemlékezik, mely, bár hőse más (t. i. Borics), ugyanazon problémából indul ki, de alighogy megpendítette, máris elejti. — *Rácz Lajos: Gróf Teleki József és Rousseau.* A «Sur la faiblesse des esprits forts» szerzőjének Rousseauval való viszonyát közelebbről világítja meg az a három levél, melyet a cikkirő az Akadémia Teleki-kéziratai közt talált, s melyek közül kettő Voissin-hez (ez vezette be őt R.-hoz), egy pedig Rousseauhoz van intézve Teleki francia nyelvű művének újabb kiadása, illetőleg R.-nak erre vonatkozólag tett ígérete ügyében. — *Papp Ferenc* folytatja Kemény Zsigmond «Élet és ábránd»-ja közlését. — *Kéki Lajos* a Békefi- és Heinrich-emlékkönyveket ismerteti.

Ugyanezen folyóirat. 10. sz. — *Voinovich Géza: Madách kisebb költeményeiről.* Madách versei közt nincsen egy sem népszerű: oka ennek darabos, zenétlen, fantáziátlan stílusa, s tervtelen pongyolasága a szerkesztésben. Viszont e tulajdonságokkal kapcsolatos ritka közvetlensége: versei nagy része egy-egy életrajzi adat. Legelső lírai kísérletei szentimentális hangja mellett, drámai próbái már jelzik a későbbi gondolkodót; az első csalódást követő negélyezett világgyűlöletet az igaz szerelem titkolhatatlan heve váltja fel; de a boldogság hangjaiba már a baljóslatú reflexiók elegyednek. Elbeszélő versei Tompa regéinek, Vörösmarty balladáinak hatását mutatják. A szabadságharc idején némi magyarosabb, sőt népies ízt érezni egy-egy darabján. A szabadságharc veszteségei, melyek ő benne a hazafin kívül az embert is sokszorosan sújtották, érelik meg egészen költészete reflexiók jellegét, s teszik teljessé az Ember Tragédiája eszmevilágát. «A betelt

kívánságok» c. kiadatlan verse mintegy lírai előképe az Ember Tragédiájának, melyben a korábbi versek vívódásai életbölcseletté lehiggadva jelennek meg. — *Papp Ferenc* befejezi *Kemény Zsigmond* regényének közlését. — *Radó Antal* nagy elismeréssel méltatja a Norsa-féle olasz *Petőfi*-fordítást.

Deutsche Literaturzeitung. 1912. évf. 25. szám. — *Rácz Lajos* Katona-Szinnyei németnyelvű magyar irodalomtörténetét ismerteti. Általában elismeréssel emlékezik meg a műről, csak *Eötvös Józsefről* találja, hogy kelleténél többre értékelték. Megemlíti a munka sajtóhibáit is.

Ugyanezen folyóirat. 26. sz. — *Rácz Lajos* *Heinrich Gusztáv* Egyetemes irodalomtörténetének IV. kötetét ismerteti. Kifogásolja, hogy a szláv népek irodalmáról szóló részeknek szerzői nem elég tárgyilagosak; s hogy a magyar vonatkozásokat nem veszik eléggé figyelembe.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1912. évf. 8. sz. — *Bleyer Jakob*: *Hunkronikáink mondai clemeiről.* Szerző *Riedl Frigyesnek* a *Heinrich-Emlékkönyvben* megjelent «Csaba és Berni Detre a magyar mondában» c. dolgozatához fűz néhány elvi megjegyzést. Kétségtelen, hogy a hún krónikának oly részei is vannak, melyeknek megfelelőt a külföldnek sem krónikairodalmában, sem mondaköltészetében nem találjuk meg. E részek megírásánál tehát, *Bleyer* szerint, a krónikairó csak magyar néphagyományra támaszkodhatott. Hogy az *Árpádok* idejében volt ily néphagyomány, az bizonyos *Anonymus* följegyzéséből. A hún krónika tartalmi mozzanatai és egyes tulajdonnevek alakja is ezt bizonyítják. — *Heinrich* *Gusztáv Zoltvány Irénnek* *Carlyle* hatása *Gyulai Pálra* c. dolgozatát bírálja. *Heinrich* a jelzett hatást kétségbe vonja. Hisz *Gyulai* nem is tudott angolul. Bizonyos azonban, hogy hatott rá *Schmidt Julián*, aki kedvelt írója volt *Csengery Antalnak*, *Gyulai* politikai és irodalmi irányítójának. — *Császár Ernő* *Borbély Ferencnek* *Gyulai* mint esztétikus c. dolgozatát; *Alszeghy Zsolt* a *Békefi-Emlékkönyvet*, s *Kiss Ernőnek* *Dávid Ferencről* írt munkáját; *Gálos Rezső* *Kriza János Vadrózsa*inak új kiadását ismerteti. (Mindezen munkákról l. folyóiratunk 414., 411., 412., 196. l.) — *V. J. Kazinczy Gáborék* tízéves találkozója címen egy baráti szerződést közöl, melyet néhány fiatal író (*Egressy Gábor*, *Kuthy Lajos*, *Szigligeti Ede*, *Vachot Sándor*) kötött az 1840. év hajnalán. — *Dobóczki Pál* *Verseghy Rikóti Mátyásának* (1804) egy kései hatására mutat rá *Fáy András* *A szutyogfalviak* (1856) c. regényének egyik epizódjában. Mindkét részletben egy tudákos falusi emberről van szó, aki költői koszorura vágynak, de a végén megszégyenül. — *Dengi János* *Barclay Argenis-ének* magyar fordításaihoz címen egy *Haller Antal* gróftól származó kéziratos fordítást ismerteti. (1791.)

Evening Standard And St. James's Gazette. 1912. évf. 27414. sz. — *Nietzsche and Petőfi.* By Professor *Abel von Barabas.* *Barabás Ábel* *Nietzsche-Petőfi-tanulmányainak* összefoglalása az angol közönség számára. Tárgyalja, hogy milyen hatással volt *Petőfi Nietzsche*-re.

Genealogiai Füzetek. 1912. évf. 1—2. sz. — *Soos Ferenc*. *A kundi Soos-család*. A ma is virágzó család a XVIII. század végén emelkedett ki a jobbágysorból. Ebből a családból való az a Soos Ferenc kolozsvári református lelkész, később püspök, aki 1691-től kezdve több vallásos munkát írt és nyomtatott ki latin és magyar nyelven. (Dissertatio metaphysico theologica de prima veritate, 1691. Jó cselekedetekre való serkengetés, 1704. Isteni kéz avagy igazgatás, 1716. A döghalál, Isten harca az emberekkel, 1720. Positiones de peste, 1720.) Fia, Soos Ferenc kolozsvári református lelkész, utóbb esperes, halotti beszédeket írt és nyomtatott ki. (1742, 1752, 1773, 1776.) Egy-két címlap kicsinyített hasonmását közli is az értekező.

Ugyanezen folyóirat. 3—4. sz. — *Vargha Zoltán*: *A szemerjai Szász-család*. A család háromszéki eredetű. Tagjai a XVIII. század derekán tűnnek fel az erdélyi reformátusok között. Érdeklődésük az irodalom és kultúra iránt hagyományos. Szinnyi József frói lexikonában tizenötven szerepelnek e családból. Az elhunytak közül kétségtelenül Szász Károly református püspök, a költő és műfordító a legkiválóbb. Az értekező a mai napig vezeti a család leszármazását s gondos genealogiai táblát csatol dolgozatához.

Katholikus Szemle. 1912. évf. 7. sz. — *Lukcsics József* ismerteti Perényi József Jánosi-életrajzát és a Békefi-emlékkönyvet. (Az ismertető nagyon túloz dicséreteiben; pl. Jánosit «tüneményes nagyságúnak» mondja.) — *A Folyóiratok Szemléjében az Irodalomtörténet* állandó és igen beható ismertetése. (gd.)

Ugyanezen folyóirat. 8. sz. — *Bittenbinder Miklós*: *Mikes pedagógiai levelei*. Mikes a Törökországi Leveleskönyv 25. és 62. levelében szól nevelési elveiről és a magyar ifjúság helytelen neveléséről. A cikkfró ismerteti a két levél tartalmát.

Korrespondenzblatt Des Vereins Für Siebenbürgische Landeskunde. 1912. évf. 9. sz. — *Ss.* dicsérettel szól a legújabb Honterus-tanulmányról, mely az erdélyi szászok híres reformátorának német munkáit forráskritikai és nyelvészeti szempontból vizsgálja. (Csáki Richárd: Honterus János német iratai forráskritikai és nyelvészeti szempontból. Budapest, 1912. 45 l. Német Philologiai Dolgozatok. Szerk.: Petz Gedeon, Bleyer Jakab, Schmidt Henrik.)

Kölnische Zeitung. 1912. évf. 268. sz. — *Barabás Ábel*: *Petőfi's Hamlet-Monolog*. Fejtegeti, hogy Petőfi Sándornak Világosság című költeménye épen olyan mélyen jár, mint Shakespeare Hamlet-monológja.

Literarisches Zentralblatt Für Deutschland. 1912. évf. 29. sz. — *Bruno Jordan*, Lukács György, A lélek és a formák c. munkájának német fordítását ismerteti nagy elismeréssel. (V. ö. folyóiratunk 256. l.)

Magyar Könyvszemle. 1912. évf. 3. sz. — *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi könyvtára az 1911. évben.* A hivatalos jelentés nyíltan bevallja, hogy a múzeumi könyvtár modern könyvtári célokra teljesen alkalmatlan. Közli a gyarapodás statisztikáját és a személyi változásokat. A könyvtár jelenlegi tisztviselői közül irodalmilag is munkálkodtak: id. Szinnyi József, Sebestyén Gyula, Kereszty István, Melich János, Bátky Zsigmond, Vértesy Jenő, Gulyás Pál, Bártfai Szabó László, Fitos Vilmos, Bajza József, Jakubovich Emil, Bevilaqua Béla, Holub József, Rédey Tivadar, Munkácsy Mihály, Sikabonyi Antal, Farkas József. — *Szász Béla: Pethő Gergely krónikájának kiadója.* A krónika kiadója s helyenkint javítója, valószínűleg Zrinyi, a költő. (1660.) — *Vértesy Jenő: A szomolnoki műkedvelő színtársulat könyvtára a Magyar Nemzeti Múzeumban. III.* A német nyelvű drámai kéziratok és nyomtatványok folytatólagos ismertetése. — *Gulyás Pál: Egy felsőmagyarországi könyvkötőcsalád följegyzéseiből. I.* Német nyelvű napló közlése a XVII. századból. — *Ernyey József* ismerteti Matolcsy Miklós egyetemi magántanár gyógyszerész munkáiról 1578—1909. Budapest, 1910.), s megállapítja, hogy a munka tele van hiányokkal és tévedésekkel. — *Két eltűnt és újra előkerült Korvin-codexről.* Berzeviczy Albert felolvasásának kivonata. (L. folyóiratunk 471. l.) — *Timár Kálmán: Szepesszombati Tamás könyvtárának töredéke.* Egy XVI. századi szepességi plébános könyvtárának maradványairól. — *A hazai időszaki sajtó.* 1911-ben 1588 hirtlap és folyóirat jelent meg magyar nyelven.

Magyar Nyelv. 1912. évf. 7. sz. — *Viszota Gyula: Vörösmarty ismeretlen nyelvtudományi dolgozatai.* Vörösmarty több, az akadémiához kiadás végett beküldött nyelvészeti kéziratot kapott ki bírálatra. Őt ilyen «vélemény»-ét közli a cikk. — *Simai Ödön: Kazinczy Ferenc nyelvújítása.* XXVI. Adelungnak Kazinczyra gyakorolt hatását lassanként a Wielandé szorítja ki, kinek elveit eleinte jobbadát csak Jenisch «Vergleichung von vierzehn Sprachen»-jéből (1796) ismerte.

Magyar Nyelvőr. 1912. évf. 6. sz. — *Kardos Albert: Nyelvújítás és helységnevek.* II. A nyelvújítás bizonyos kedvelt képzőinek (-ány, -ár, -da, -nok, -ony, stb.) mértéktelen használatát hasonló végű helynevekkel hozza kapcsolatba, kivált oly esetekben, mikor meglevő közszavak analógiája a képző felkapását nem támogatta. — *Simai Ödön: Folnesics Lajos Atvinnája.* II. Kiss János is fogyatkozást látott abban, hogy nem jelöljük meg a nemet. E téren már Kazinczy, Kónyi, Bánóczy, Kármán megelőzték Folnesicset egy-egy újítással. F. könyve különben a szolgál fordításnak elrettentő példája. Újításaiból elég sok átment a köznyelvbe. — *Turóczy József: Szarvas Gábor mint író.* III. Első drámai kísérletei («Egy veszé-lyes csel» és «A galambposta») gyöngé művek. «A becsület és szerelem» című vígjátéka sem igazi dráma: félreértésekkel dolgozik, cselekvénye kevés, komikai alapszemléje nincs: mint azt már Gyulai megállapította (Krit. Dolg. II. : 435.), kivel szemben a cikkíró védeni próbálja.

Nyugat. 1912. évf. 16. sz. — *Gordius László* Pintér Jenő Kármán-tanulmányát ismerteti, s nagyon fájjalja, hogy P. nem kísérelte meg «társadalmi jelenség gyanánt definiálni» Kármánt, hanem ahelyett esztétizál és polemizál. Itt mifelénk azonban az a felfogás, hogy az író-t mindenekelőtt mint irodalmi jelenséget kell definiálni, minden egyéb csak azután következhet. De mindez mellékes az ismertető azon nagy horderejű állításához képest, hogy Kármán József nekik, a Nyugat íróinak speciális ösüki! Vajon van-e még több? Csak nézzenek jól körül, akad még egy pár jeles író a régiségben.

Ugyanezen folyóirat. 19. sz. — *Szabó Dezső: Petőfi művészi fejlődése.* Egyéni vélemények a diktátor-esztétika modorában. A fejlődés megmutatása helyett költeménycímek. Méltatásul ilyen mondatok: «Itt izléstelenség, éltszegénység az analízis. Könyv nélkül tudom ezt a verset». S egy ily kijelentéshez: «Petőfi epikai remekei elé semmit nem lehet tenni a magyar epikában» — indokolásul semmi más, mint az ellenkező véleménynek ostobasággá deklarálása. — *Schöpllin Atalár: Irodalom és iskola.* Világos célzással multkori füzetünk egyik könyvismertetésére, az író szempontjából vizsgálja a kérdést: tárgyaltassék-e a modern irodalom az iskolában? Az íróra célszerűbbnek tartja, hogy ne. «Nevelje a tanár tanulóit az irodalom szeretetére, irodalmit érdeklődésre. Erre van szüksége a mindenkori irodalomnak, nem pedig arra, hogy munkáit a tanórákon dícsérjék vagy korholják».

Orvosi Hetilap. 1912. évf. 37. sz. — *Győry Tibor: Kolozsvári Jordanus Tamás és a morbus brunogallicus. (1577.)* Jordanus Tamás kolozsvári születésű orvosdoktor, Morvaország főorvosa, egyike volt a XVI. század legkiválóbb orvostudományi íróinak. Morbus Brunogallicus című latin nyelvű munkája, melyben egy luesjárvány első kimerítő monografiáját nyújtotta, klasszikus orvosi mű. Győry Tibor részletesen ismerteti a nevezetes kiadványt.

Pesti Hirlap. 1912. évf. 201. sz. — *Vay Sándor: A sárga kastély.* Régi szájhagyományokra hivatkozó megemlékezés Kármán és Markovicsné szerelméről. A pilisi Beleznay-kastélyban van egy «Kármán-szoba», amelyben annak idején Kármán többször megfordult, mint Beleznay generálisné vendége. Állítólag itt írta a Fanni Hagyományait.

Ugyanezen napilap. 207. és 213. sz. — *Palóczy Edgár: Régi magyar fürdőképek.* Gvadányi József Pöstyéni Fürödésének, továbbá Fejér Antal és gróf Fekete János balatonfüredi verseinek ismertetése több szemelvénnel.

Protestáns Egyházi És Iskolai Lap. 1912. évf. 27. sz. — *Bernáth Lajos: A Ráday-könyvtárról.* Alkalmi cikk. A 31,000 kötetből álló könyvtár ugyanis, melynek rendezésére az állam 10,000 koronát adott, végre állandó elhelyezést nyert a Ráday-utcai átalakított dohánygyárban.

Protestáns Szemle. 1912. évf. 6. sz. — *Pruzsinszky Pál: Ráday Pál.* Megemlékezés azon alkalmából, hogy a magyar református egyház egyik féltékenyen őrzött kincse, a budapesti Ráday-könyvtár új otthonába költözik. — *Gyöngyösy László: Gyöngyösy István a vallás ügyéről.* II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idejében Gömör megye nagy többsége protestáns és kuruc érzelmű volt. A protestáns nemesek a fölkelés kitörése után több egyházközösségbe visszahozták a katolikus főuraktól és püspököktől elfűzött evangélikus lelkipásztorokat, s emiatt Gyöngyösy Istvánnak, mint megyei alispánnak, sok baja volt II. Rákóczi Ferencel és Thelekessy Imre egri püspökkel. — *V. J.* ismerteti Dávid Ferenc Rövid Magyarázatának új kiadását. — *Heinrich Gusztáv* helyreigazítást közöl, amelyből kitűnik, hogy az az álnevű szerző, aki őt és az Akadémiát a Protestáns Szemle előbbi füzetében megtámadta, valótlanságokat írt.

Ugyanezen folyóirat. 7. sz. — *Gyöngyösy László: Gyöngyösy István halála.* A rozsnyói róm. kath. plébániának a kuruckorból fennmaradt anyakönyvében fel van jegyezve Gyöngyösy halála napja: «1704. Júl. 24-én Dominus Stephanus Gyöngyösy Vicecomes, annorum 75.» Eszerint 75 éves korában halt meg Rózsnyón. Az értekező szerint a 75 évet csak taláalomra jegyezték fel; valószínűbb, hogy 1625-ben született és 80 éves korában halt meg. — *Böngésző* válaszol Heinrich Gusztáv helyreigazítására. Beismeri, hogy elhamarkodottan vádaskodott, s Heinrichet csak félreértésből támadta meg; azután újból szidja a Ferenczi-féle bevezetést, s ismét hibáztatja Heinrichet és az Akadémiát.

Religio. 1912. évf. 27. sz. — *d: Garamszentkereszt.* Megemlékezés Pázmány Péterről abból az alkalmából, hogy a cikk írója a nagy egyházi férfiú egykori nyaralójában időzve épen arról olvasott az újságokban, hogy a Kigyó-téren nemsokára felállítják Pázmány Péter szobrát. Úgy találja, hogy Pázmánynak a nehéz viszonyok közt követett politikai elveit se Beöthy Ákos, se gróf Andrássy Gyula nem értékelték kellőképpen a magyar alkotmányról írt munkáikban.

Revue Critique D'Histoire Et De Littérature. 1912. évf. 34. sz. — *Kont Ignác* ismerteti a következő, magyar irodalomtörténeti vonatkozású munkákat: Lukács György: A modern dráma fejlődésének története. 1911. Kéki Lajos: Tompa Mihály. 1912. Petelei István: Elbeszélések. 1912. Váradi Antal: Régi magyar színészvilág. 1911. Rakóczy Pál: Egressy Gábor és kora. 1911. Kaposi József: Dante Magyarországon. 1911.

Revue De Hongrie. 1912. évf. 8. sz. — *Henri Tronchon: La découverte d'une littérature: France et Hongrie.* Mikor a franciák érdeklődése már jóformán az egész föld kerekességét bejárta, a magyarokról még csak elvétve, egy-egy folyóiratban ha esett szó; az is többnyire német közvetítés útján, ha leszámítjuk a magyar kézből, valami Bérony Károlytól eredő egyetlen cikket a Mercure Etranger 1813-iki évfolyamában. A modern Magyarországról szóló eredeti értesítések sora De Gerando

Ágost munkáival kezdődik (1844). Némi érdeklődést támasztott hazánk iránt Montalembert «Ste Elisabeth de Hongrie»-ja (1836), majd Thouvenel (1840), Saint-Marc-Girardin (1852), Michel J. Quin (1836) úti rajzai, a Vaskapú megnyitása híre, mi a keleti politika szempontjából is fontos esemény volt. — *Arthur Weber: Don Juan en Hongrie.* Nálunk a köztudatban az angol (Byron-féle) Don Juan él: a csábító; a monda végmotívuma, a pokoli büntetés, ismeretlen. A cikkíró ezt a mult század első felében Erdélyben uralkodott angomániára vezeti vissza. Régibb, protestáns jellegű irodalmunkban a befejező motívum már csodás volta miatt sem találhatott szíves fogadtatásra. 1772 után több Don Juan-dráma szerepel a magyar színen: egy némajáték 1811-ben; a Mozart Da Ponte-féle opera fordítása Pály Elektől 1826-ban; egy Láng Ádám-tól fordított darab 1834-ben, mely részben az előbbinek travesztíája. Kisfaludy Károly Karácsonj c. balladája, mely különben első részében Bürger «Der wilde Jäger»-jén alapszik, felhasználja a lakomára hitt halott motívumát, melyből tulajdonképp az egész Don Juan-monda sarjadt. Reviczky költeménye: Don Juan a másvilágon s Bulla János töredék Don Juan-ja fejezi be a sort.

Revue Internationale De L'Enseignement. 1912. évf. 7. sz. — *J. Kont: L'Enseignement supérieur et les langues et littératures ouralo-altaïques.* A Heinrich Gusztáv szerkesztésében megjelenő Egyetemes Irodalomtörténet IV. kötetéből Munkácsi Bernát bevezető tanulmányát s Bán Aladárnak a finn-ugor csoportról szóló cikkét ismerteti tömör tartalmi kivonatban, hogy a magyarul nem értők részére is hozzáférhetővé tegye azok eredményeit.

Sárospataki Református Lapok. 1912. évf. 34. sz. — *Harsányi István: Egy Rákóczi-korabeli ének eddig ismeretlen változata.* A «Sok bűt árasztott...» kezdetű vallásos elégiának (Thaly Kálmán: Adalékok. II. 407.) hatodik változata 1721 tájáról. Leírója: Kocsi Csergő István ref. papjelölt, a gályarab K. Cs. Bálint fia. Lelőhelye: a sárospataki ref. főiskola egyik kéziratos kötete. A közlő pontosan egybeveti a Kocsi Csergő-féle változat hat strófáját Thaly Kálmán szövegének hét strófájával. Nem lehetetlen, hogy a búsongó költeményt Kocsi Csergő István írta.

Ugyanezen folyóirat. 38—40. sz. — *Kónya Imre: Pósházi János élete és működése.* A sárospataki főiskola egykori híres tanárának (szül. 1628 körül) életrajza. Szerző 1667-ig állítja össze Pósházi életadatait.

Századok. 1912. évf. 7. sz. — *Kováts Antal* ismerteti Ferenczi Zoltán Rimay-életrajzát, *Hóman Bálint* Czóbel Ernőnek Heltai Gáspár Dialogusáról írt értekezését. (V. ö. folyóiratunk 190. és 273. l.)

Turul. 1912. évf. 2. sz. — *Váczy János: Kazinczy Ferenc ősei. II.* A Kazinczy-család történetének folytatása 1728-ig. Az értekező részletesen szól Kazinczy Andrásról, aki Ung vármegye alispánja, s II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején a zempléni fölkelő sereg kapitánya volt.

Uj Élet. 1912. évf. 14—17. sz. — *Kremmer Dezső: Apáczai Cseri János.* Népszerű összefoglalása szerző Apáczai-tanulmányainak. (V. ö. folyóiratunk 326—329. l.)

Ungarische Rundschau. 1912. évf. 2. sz. — *J. Peisner: Fetőfi-kultus.* A Petőfi-könyvtár köteteinek, s különösebben az Endrődi-féle Petőfi Napjai-nak ismertetése.

Ugyanezen folyóirat. 3. sz. — *Ludvig Főti: Gog und Magog. Der Anonyme Notar König Bélas.* A Góg-Magóg monda változatait végig kíséri a bibliától kezdve (Ezéchiél: 28., 29. és Jel. könyve 20: 7—8.) a Kóránon (21: 95., 97.), Szannamén, arab geográfusok feljegyzésein keresztül az európai Nagy Sándor mondáig, sőt a János papról szóló mondáig, mellyel a G. M.-monda szintén egybeolvadt (a Valkai-féle átdolgozásban hiányzik!). Útközben azt az érdekes adatot fedezi fel, hogy a magyar népnév már Jordanes hunugari-ja előtt 200 évvel előbukkan az istera-i Eticus (III/IV. század) Cosmographiájában, ki u. i. a Nagy Sándortól bezárt népek között Gógon és Magógon kívül egy «Honorg» nevűt is említ. — A dolgozat másik része a középkori krónikák s köztük különösen Anonymus idevágó adataival foglalkozik. Mióta Josephus Flavius a G. M.-népet a skythákkal azonosította, szinte minden középkori krónika foglalkozik e néppel bevezetésében, s ki-ki attól származtatja le a maga nemzetét. Anonymus bevezetésében is felismerjük, hogy két mondai elemet vegyít: a Scythiáról és a Góg Magógról szólót. Scythiáról való tudománya Herodotosra s részben Justinusra vezethető vissza. Franz Rühl kutatásait felhasználva, közelebről is megjelöli azon Justinus-kompilációt, melyből Anon. merített. Mommsen u. i. a Monumenta Germ. Hist.-ban a Chronica Minora között kiadta azt a két kéziratot, melyre már Fr. Rühl utalt: egyik az «Exordia Scythica» c. bambergi kézirat (VI. század), másik a Laurentiana-könyvtár egy kézírata. A szövegközlésben mindenütt közbe szúrja két vatikáni kézirat («P.» és «U.») variáns lectióit, melyeket Rühl még nem ismert. Cikkíró az «U» jelzetű kéziratban Anonymus legközvetlenebb forrását ismerte fel. Felfedezését párhuzamos szövegekkel igazolja. — *Eugen Binder: Sankt Petrus, der Himmelspförtner, in den ungarischen Volksmärchen.* Reinhold Köhler értekezéséhez (S. P. der Himmelspförtner) kiegészítésül vagy 10 magyar adalékot közöl. — *Z. Trócsányi: Geschichte einer ung. Druckerei.* A debreceni városi nyomda története Csürös Ferenc könyve nyomán. — *Friedrich Riedl: Attila und die gotische Dichtkunst.* Friedrich Kluge a Deutsche Rundschau-ban (1911: 451. l.) tévesen állította gót eredetűnek azt a sirató éneket, melyet Jordanes szerint a hunnok Attila ravatala körül énekeltek. Sem Priskos Rhetor, sem Jordanes szövege nem nyújt támasztékot ilyen feltevéshez. — *Gustav Heinrich Várady Zoltán* értekezését (Gr. Mailáth János szerepe a m. irodalomban) s Grosz József Szilágyi és Hajmási fordításait (Segesvári szász gimn. Ért. 1911.) ismerteti. — *Joseph Bayer: «Käthchen von Heilbronn» auf der ung. Bühne.* Míg Kleist Käthchen-je a pesti német színpadon csak vendégjáték alkalmából került színre, a magyar színen sokáig, tetszést

aratva szerepelt. Így: Kassán 1831 febr. 9.; majd a címszerepben Dérynével: 1834 nov. 18., 1835 ápr. 23. Budán Lendvaynéval 1834, Debrecenben Csabaynéval 1836. Kolozsvárt egész 1841-ig színen maradt.

Uránia. 1912. évf. 9. sz. — *Böhm Dezső: Amade László lírája.* Népszerűen ismerteti Amade lírai költészetét. — *ly.* Rakodezay Pál Egressy-monográfiáját bírálja. Beható bírálata végén körülbelül ugyanolyan eredményre jut, mint folyóiratunk bírálója. (193—194. l.)

Ugyanezen folyóirat. 1912. évf. 10. sz. — *Trócsányi Zoltán: Finnországi levelek* címen: Yrjö Koskinnak (6.), A. K. Gottlundnak (2.) és Oskár Blomstedtnek (1.) Hunfalvy Pálhoz intézett magyar vonatkozású leveleit közli. — *ly:* Váradi Antalnak Régi Magyar Színészvilág c. tárcacikkgyűjteményét ismerteti és bírálja. Véleménye szerint «Színészettörténeti szempontból e munka nem eléggé komoly, nem eléggé megbízható, mint irodalmi olvasmány pedig több helyt híján van az ízlés követelményeinek.» (E munkát folyóiratunk is ismertette l. 194. l.) — *Benkóczy Emil* közli Pest megye közönségének 1815 ápr. 14-én kelt s a vármegyék reendeihez intézett felhívását az építendő pesti Nemzeti Színház ügyében. — *Ugyanezen* szerző közli Fehér megye átiratát, mellyel a megye Horváth Istvánnak Nagy Lajos És Mátyás Védelmeztetése A Nemzeti Nyelv Ügyében c. munkáját a többi vármegyék reendeinek figyelmébe ajánlja.

Vossischen Zeitung. 1912. évf. 419. sz. — *Barabás Abel: Petőfi's Liebesroman.* Szendrey Júliáról és Petőfi házasságáról.

Vasárnapi Ujság. 1912. évf. 34. sz. — *Noszlopy Tivadar: Nikláról.* Adatok Berzsenyi Dániel leányának és három fiának élettörténetéhez. A költőnek ma is több unokája él Niklán, az ősi birtokon.

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1912 október 5-én választmányi ülést tartott.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Alszeghy Zsolt, Angyal Dávid, Binder Jenő, Császáz Elemér, Császáz Ernő, Horváth János, Kardos Albert, Négyesy László, Német Károly, Papp Ferenc, Pintér Jenő, Prónai Antal, Riedl Frigyes, legifj. Szász Károly, Szinnyei Ferenc, Tolnai Vilmos, Tordai Ányos, Váczy János, Vargha Damján, Versényi György, Vértesy Jenő, Viszota Gyula, Weber Arthur. Jegyző: Kéki Lajos.

1. Elnök üdvözli a megjelenteket. Titkár jelenti, hogy Vargha Damján budapesti cisterciendi tanár, Társaságunk választmányi tagja, alapító tagul jelentkezett. — Örvendetes tudomásul van.

2. Titkár bemutatja a legutóbbi tagajánlásokat. Jelentése alapján rendszer taggá választattak: Dapsy Gizella, tanár, Bpest; Dingha Béla dr., ügyvéd, Bpest; Dinnyés Árpád, Morvaszentjános; Sallay Géza, tanár, Máramarossziget; Schmack Alerina, irg. nővér, polg. isk. tanítónő, Léva; Tóth József, tanítóképző int. tanár, Szatmár (aj. a titkár); Márki Sándor dr., egyetemi ny. r. tanár, Kolozsvár; Kónya Sándor, főgimn. tanár, Karczag (aj. Dézsi Lajos); Bathó Viktor, r. kath. lelkész, Püspökladány; Szabó István, kegyesrendi tanár, Kolozsvár (aj. Pintér Jenő); Lencz Ferenc, tanár, Bpest (aj. Ágner Lajos); Mihály Bálint, kegyesrendi tanár, Nagykároly (aj. Kéki Lajos); Frensz Géza, áll. főgimn. tanár, Újpest (aj. Babits Mihály és Sipőtz Pál). — Rendkívüli taggá választottak: Geiszt Alajos és Dörnyei József, papnövendékek, Pécs (aj. Gondán Felicián); Rákosi Tibor egyetemi hallg., Bpest (aj. Kéki Lajos); Orbán János egyetemi hallg. Bpest (aj. Pintér Jenő).

3. Az *Irodalomtörténetre* újabban előfizettek: Kilián Frigyes, könyvkereskedő, Bpest (3 péld.); Ráth Mór, könyvkereskedő, Bpest (3 péld.); Ranschburg könyvkereskedő, Bpest (3 péld.); Stark Ferenc, könyvkereskedő, Bpest (3 péld.); s a következő tanintézetek és könyvtárak: *Arad*: Áll. főreálisk. tan. könyvt.; *Aszód*: Ev. főgimn. tan. könyvt.; *Baja*: Iskolanénék; *Bereg-szász*: Áll. főgimn. tan. könyvt.; *Budapest*: VII. ker. Barcsay-u. Áll. főgimn. tan. könyvt.; Gyakorló főgimn. tan. könyvt.; Erzsébet-Nőiskola tan. könyvt.; Ref. főgimn. tan. könyvt. és önképző köre; M. kir. honvéd Ludovika Akadémia (1913-tól kezdve); *Debreczen*: Áll. főreálisk. tan. könyvt.; *Eger*: Angol kisasszonyok intézete; *Fiume*: M. kir. tengerészeti akadémia; *Gödöllő*: Minorita főgimn. tan. könyvt.; *Kaposvár*: Áll. főgimn.

tan. könyvt.; *Kassa*: Áll. leányisk. tan. könyvt.; *Késmárk*: Áll. f. keresk. isk. tan. könyvt.; *Kiskunfélegyháza*: Városi kath. főgimn. tan. könyvt.; *Komárom*: Sz. Benedekr. főgimn. tan. könyvt.; *Nagyvárad*: F. keresk. isk. tan. könyvt.; Püsp. tanítónőképző intézet; *Naszód*: Alap. főgimn. tan. könyvt.; *Palánka*: Áll. polgári fiú- és leányisk. tan. könyvt.; *Sepsi-szentgyörgy*: Áll. polgári leányisk. önk. köre; *Szekelyudvarhely*: Áll. főreális. tan. könyvt.; *Székesfehérvár*: Áll. főreális. Vörösmarty-önk. köre; *Versecs*: Városi polg. leányisk. tan. könyvt. — Ezenkívül folyóiratunk bizományosánál, Németh József budapesti könyvkereskedőnél, ötven állandó vásárló, illetőleg előfizető.

Társaságunk tagjainak és előfizetőinek összes száma tehát: 918. Ebből tiszteleti tag: 2, alapító tag: 13, rendes tag: 611, rendkívüli tag: 61, előfizető: 231.

4. Titkár jelenti, hogy Erődi Béla budapesti tankerületi főigazgató úr melegehangú körlevélben ajánlotta Társaságunk folyóiratát a hatáskörébe tartozó intézetek tanári és ifjúsági könyvtárai figyelmébe. — Köszönettel vétetik.

5. Titkár jelenti, hogy a nagyenyedi Bethlen-kollegium tanári kara szeptember hó 29-én Magyarigenben emlékünnepet rendezett Bod Péter születésének kétszázadik évfordulója alkalmából, s ez ünnepélyre Társaságunkat is meghívta. A meghívó azonban olyan későn érkezett, hogy Társaságunk képviseltetéséről már nem volt idő gondoskodni; s így koszorúnkat (*Bod Péter emlékének — a Magyar Irodalomtörténeti Társaság*) az ünnepély rendező bizottságának elnöke, Bodrogi János nagyenyedi tanár tette le Bod Péter sírjára.

6. Elnök indítványozza a választmánynak, hogy felolvasó- és választmányi üléseinket minden hónap első szombatjának délutánján tartsuk. — A választmány jóváhagyólag tudomásul veszi az elnök indítványát.

7. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Szinnyei Ferenc és Versényi György vál. tagokat kéri fel, s az ülést berekeszti.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg. Tárgyai:

1. *Legifj. Szász Károlytól*: Gyulai Pál leveleiből.

2. *Velledits Lajostól*: Rájnis József ismeretlen kéziratai.

Bod Péter emléke. Most kétszáz éve született a magyar irodalomtörténetírásnak egyik elvülhetetlen érdemű úttörője: *Felsőcsernátoni Bod Péter*. E nevezetes évfordulót f. é. szeptember hó 29-én bensőséges ünnepel ülte meg a Magyar Athénás szerzőjének nevelő-iskolája, a nagyenyedi református kollégium. Az emlékünnepe Magyarigenben, Bod Péter egykori munkájának színhelyén folyt le, s a templomban tartott hálaadás után az emlékezés és hódolat koszorúi borították el a dicső emlékü férfiú sírhalmát.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság is elküldötte a maga koszorúját Bod Péter pihenő helyére. Első eset ez, hogy a mi ifjú, s munkásságának még csak első esztendejét élő Társaságunk részt vehetett, ha csak egy koszorú küldésével is, a nemzeti kegyelet valamely ünnepén. S mikor ez

a legelső alkalom éppen azon tiszteletreméltó férfiú emlékezetét kívánta feléleszteni, aki először szólaltatta meg magyar nyelven a mi tudományunkat: lehetetlen ki nem éreznünk e találkozás szimbolumát, s abból reményiséget, biztatást, erőt nem merítenünk a jövőre nézve.

Az Egyetemes Philológiai Közlöny Gyulai Pálról. Az Egyetemes Philológiai Közlöny folyó évi október havi számában olyan módon nyilatkozik Gyulairól, hogy szó nélkül nem hagyhatjuk. Arról beszél, hogy külföldi kritikusok közül kik hatottak Gyulaira. A *Közlöny* szerint «Amit Planche hatásáról beszélnek; szót sem érdemel». Ez a sommás ítélet úgy keletkezett, hogy az ítéletmondó nem ismeri eléggé Gyulait, s nem nézte meg, mit beszélnek tulajdonkép Planche hatásáról Gyulaira. A Kisfaludy Társaság Évlapjainak 1911—12. évf. 107. lapján azt olvassuk, hogy «Gyulai bár idézgette Schmidt Juliánt, Macaulayt, Nisardt is, senkit sem becsült többre Planche Guszttávnál». Itt tehát tulajdonképi hatásról nincs szó, csak a nagyra becsülés mértékéről. Aki ismeri Planchet és Gyulait, a mondottakban nem is kételkedhetik. Azt is tudjuk, hogy Gyulai a Bulyovszkynéről szóló polémiában egyenesen hivatkozik igazolásául Planchenak Rachel bírálatára. Különböztetve Planchera nézve a *Közlöny* írója ellenmondásba jutott önmagával. Azt írja ugyanis, hogy «Csengery Antal Gyulainak nemcsak a politikában, hanem az irodalomban is valóságos irányítója volt» s hogy Csengery «Planchet nagyra tartotta, sőt bő kivonatokban ismertette is». De akkor hogyan lehetséges az, hogy «Planche hatása Gyulaira szót sem érdemel»? Fontosabb ennél az, hogy a *Közlöny* írója úgy tünteti fel Gyulait, mint teljesen önállótlan kritikust, aki a politikában és irodalomban Csengery után indul s egész «aesthetikai és politikai magatartása» olyan, hogy Schmidt Juliánból megmagyarázható. Gyulai kétségtelenül nagyra becsülte Csengery ítéletét. Politikai szakkérdésekben szívesen követte, de a magyar politika általános irányainak megítélésében nem szorult Csengery vezetésére. Egyik legkitünőbb s legutolsó politikai cikkét, melyben politikai életünk bajainak gyökerét fedte fel, jóval Csengery halála után írta. A külföldi irodalmi kérdésekben is szívesen hallgatott Csengeryre, de ne képzéljük, hogy Csengerytől kellett tanulnia azt, hogy mit gondoljon Sandról, Elliotról, Byronról, Shakespeare-ről, Heinéról, Sardouról stb. Magyar irodalmi kérdésekben is örült, ha véleménye találkozott a Csengeryével; megengedjük azt is, hogy Jókai személye iránt Csengery hangolta bizonyos fokig az ellen-szenvre. De csak bizonyos fokig. Gyulai mindig s igen kimerítően méltányolta Jókai írói érdemeit, sőt egyéniségének szeretetre méltó vonásai iránt rokonszenvet érzett mind haláláig. De Csengery irányítására nem szorult abban, hogy mikép ítéljen Jókai regényeiről, vagy közéleti szerepléséről. Egyáltalán magyar irodalmi kérdésekben Csengerynek volt tanulni valója Gyulaitól s nem megfordítva. Gyulai már akkor is, mikor Schmidt Juliánt még nem ismerte, körülbelül oly modorban bírálgatott, mint később. Gyulai szerette ugyan Schmidt Juliánt, de hogy egész kritikai egyéniségét úgyszólván tőle kölcsönözte volna, az igen nagy tévedés. Nem fejtetjük, hogy helyesen jellemezte-e a *Közlöny* írója Schmidt Juliánt, de hogy a Schmidt-

Gyulai párhuzamban Gyulai nincs jól jellemezve, azt biztosan tudjuk. «Prózai szürkeséggel» vádolja írónk Gyulait, mely néha megnyilatkozott kritikáiban a költői termékekkel szemben. Ez igen általános beszéd. Nem tudjuk, hol nyilatkozott e szürkeség? Talán Petőfi méltatásában? Vagy Csongor és Tünde bírálatában? Gyulai még erős protestantizmusát is Schmidtől tanulta volna s ez az érzés eleve gyanakvóvá vagy ellenszenvesse tette volna a katolikus írókkal szemben? Vajjon Gyulait csak protestantizmusa vonzotta Aranyhoz, vagy Petőfihez? Vagy talán több szimpátiát érzett a protestáns Tompa s Jókai, mint a katolikus Vörösmarty, Széchenyi, Deák és Zrinyi iránt? Ki méltányolta szebben a katolikus papság irodalmi érdemeit, mint Gyulai Vörösmarty életrajzában? — Gyulainak fogyatékos érzése lett volna a költőivel szemben, ahol ez az érzékenység, jelképeség vagy mystikum kapcsán lép föl? Gyulai maga is érzékeny költő volt; Heinében, Petőfiben az érzékenységet meg tudta becsülni. Hogy mit jelent a symbolum a költészetben, arra Gyulait, a költőt, tanítania senkinek sem kellett. A tiszta költői játék varázsának érzetét attól a kritikustól, ki Vörösmarty Csongor és Tündéjéről, Shakespeare vígjátékairól oly szépen írt, megtagadni lehetetlen. Hagyjuk a mysticumot. Csupa negatív vonásokkal nem szabad jellemeznünk. Ki kerülne el akkor a mogyorófapalcát? És miért kellett e negatív vonást Gyulainak ép Schmidt Juliánból átvennie? Ezt akár Planchéból is megtanulhatta volna. — Gyuliban «erős hajlam volt a moralizáláshoz, mely nem tud el lenni a tragikus bűn és költői igazságszolgáltatás nélkül». Pedig Gyulai határozott ellensége volt a moralizálásnak, a költészetben csak költői szempontokat ismert. Fr. Th. Vischer is nagy súlyt helyez a tragikus bűnre és igazságszolgáltatásra, pedig reá, aki az «Auch Einer»-ben azt írja, hogy Moral ist selbstverständlich senki sem foghatja a moralizálást. Gyulainak erős politikai (egyoldalú) álláspontja volt, mely a más pártokon levőkkel szemben néha igen elfogulttá tette — és ezt is Schmidtől tanulta — mondja írónk. Gyulai a politikában Deákkal, Keménynyel és Csengeryvel egy párton küzdött. Ha ezek egyoldalú és elfogult emberek voltak a politikában, akkor Gyulai is az volt. De annyit meg kell engednünk, hogy igen dicső társaságban nyilatkozott ez egyoldalú elfogultsága. A politikai polemikában a meggyőződéstől vezetett író bizonyos egyoldalúságot ki nem kerülhet, de Gyulai majdnem a történetírói objectivitás magaslátára emelkedik néhány cikkében. Legerősebb politikai ellenfelében, Kossuthban is méltányolta, amit méltányolnia kellett és nem helyeselte Deák érdemeinek törvénybe iktatását. Szóval az objectivitás terén is sokat tanulhat a Phil. Közlöny Gyulaitól.

IGAZ MÁRKON.

A magyar irodalomtörténet a kolozsvári egyetemen.
Persián Kálmán folyóiratunk megelőző számában almanachszerű összeállításban közli a kolozsvári egyetemen tartott magyar irodalomtörténeti előadásokat Széchy Károlynak budapesti tanárrá kinevezéséig (1872—1905). Csak elismeréssel tartozunk Persiánnak ezért az összeállításért. Hasonlóképpen figyelmet érdemel az összeállítást megelőzően Széchy Károlyról

adott jellemzés. Csakhogy Persián sem a premisszák egybeállításában nem teljes, sem a következtetés rendjén nem jut el a végső tételre.

Jellemzése abban csúcsosodik ki, hogy Széchy működésének eredménye az, hogy felkeltette az ifjúságban a becsvágyat az irodalmi munkálkodásra, de iskolája, követői nem maradtak, mert az ő bámulatos emlékező tehetségét, vasszorgalmát, széles ismereteit csodálták, de követni nem merték.

Ez bizony elég silány eredmény: *iskolája, követői nem maradtak*. Egy tizenötéves egyetemi tanári pályára s kivált épen a magyar irodalomtörténeti tanszék betöltőjére nézve bizony nagyon szomorú, sőt lesújtó ítélet ez, ha igaz! Épen arra vonatkozólag, hogy mennyire igaz ez a sívár negatívum és mennyiben nem, teszünk egy-két megjegyzést. Illő, hogy legalább a szakkörök előtt világosan álljon Széchy Károly egyénisége, de meg a kolozsvári viszonyok is emlékezetbe hozassanak épen most, két új egyetem szerzése pillanatában.

Tény az, hogy Széchy tanítványai közül aránylag kevés működött s működik az irodalomtörténetnek, mint szaktudománynak a mezején. Ha a Persián kifejezését: *iskolája, követői nem maradtak* — így értelmezzük, akkor közel járunk a valósághoz. Persián szerint ennek oka abban van, hogy tanítványai csodálták ugyan bámulatos emlékező tehetségét, vasszorgalmát, széles ismereteit, de követni *nem merték*. Nyilvánvaló tévedés. Merészségre annak van szüksége, aki valami nyaktöréssel járó mutatóványra szánja el magát, de nem az egyetem hallgatóinak. Ahhoz, hogy valaki kedvet kapjon a tudománynak valamely vágásába derekas és állandó munkás gyanánt beállni, nem merészség szükséges, hanem tárgyszeretet és módszeres készség. Ha tehát a fenti értelemben el is fogadjuk azt, hogy Széchynek iskolája, követői nem maradtak, a magyarázatot vagy a hallgatók tárgyszeretetének vagy a módszeres fogyverzetnek hiányában kell keresnünk. Az első, a tárgyszeretet hiánya, természetesen elesik. Hisz alig képzeltető, hogy a Széchy hallgatóinak nagy zöme más ok miatt választotta volna szaktárgyul a magyar irodalmat, mint pl. a Gyulaiéi vagy Beöthyéi. Marad tehát a második magyarázó ok: a módszerbeli hiány.

S e tekintetben csak akkor lehetünk igazságosak, ha éles különbséget teszünk a módszernek a személyhez kapcsolódó, mondjuk elméleti eszközei és a személytől független módszeres eszközök, tárgyi tényezők között.

Milyen volt a Széchy Károly módszere? Ennek a megállapítása épen nem nehéz, mert Széchy előadásainak tartalma teljesen azonos műveinek a tartalmával. Tehát a módszer is egy. Épen ezért az is jellemezheti Széchy-t, aki soha hallgatója nem volt, mint ahogy pl. Dézsi Lajos is igen talpraesett jellemzést nyújtott Széchyről akadémiai emlékbeszédében. Ahhoz, amit Dézsi mond, hozzá kell gondolnunk azt, amit Persián említ föl s előttünk áll a kathedrán Széchy. *All* a szó szoros értelmében, s egészen nekihevíltén, szónoki tüzzel és telt páthosszal szaval. Szavalja a Pannóniai éneket, a Zrínyi Miklós házasságát, a Bessenyei születési évét, sőt

szavalta, mikor néhai Halász Ignácot helyettesítette, a finnugor és török ragok közötti különbséget is. Szavalt Széchy mindent és mindenkor. Szavalt, mert rajongott tárgyáért; szavalt mert amit előadott, nemcsak szeretete szenvedéllyel, hanem a legapróbb részletecskéig *tudta* is. A Széchy tüzes szónokiassága s pathetikus hanghordozása első percben nem egy hallgatójának hozta mozgásba nevető izmait. De csak egy pillanatra. Mert a másodikban már mindenki érezte az ő tárgyszeretetének, lelkesedésének nem hazug voltát, érezte, hogy a folyton ömlő tartalom hatalmas áradatként borítja el a nevetési ingert. Mindenkinék azonnal tudomásul kellett venni, hogy egy lelkes és nagytudományú férfiút hallgat, akinek egyénisége teljesen beleolvadt szaktudományába. *De bizonyos, hogy ez a szónokiasság, ez a kothurnus eladátsait fárasztóvá tette, a közvetlenség rovására ütött ki.* Széchy előadásait hallgatni is, tanulni is elég nehéz feladat volt. S így a formai közvetlenség hiánya miatt maga az egész szaktudomány a valóságnál sokkal nehezebbnek tűnt fel.

A formai közvetlenség hiányához járult még a Széchy előadásainak sajátos tartalmi menete. Széchy az irodalomtörténetet tisztán *történeti* diszciplínának tekintette. Főcélja volt mindig a történeti bizonyosság megállapítása még a legaprólékosabb körülményekben is. Ezért előtte minden jelentéktelen adalék igen nagy fontosságot nyert. S e tekintetben Széchy közvetlen folytatója a Toldy Ferenc irányának. Böleseleti, lélektani s esztétikai részlet — noha ez utóbbinak jogosított tanára volt — nagy ritkán fehér holló gyanánt akadt előadásaiban. Ezért minden lelkesége mellett is száraz maradt, annál inkább, mert a történeti bizonyosságok megállapításaiban fölhordott rengeteg bizonyíték is rendszerint történeti adathalmaz volt. És pedig minő nagy számú! Igaza van Dézsinek: érezzük, hogy nem azért nem folytatja tovább a bizonyítást, mintha kifogyott volna az argumentumokból (Emlékbeszéd 19. l.). A bizonyítékok előhordásában, az adatok felsorolásában nyilatkozott meg roppant tudománya s valóban csodás memoriája, a mit utánozni csakugyan nem lehetett. A történeti elem túltengése, a szónokiasság okozta közvetlenség hiánya bizony nem egy hallgatója előtt valami elérhetetlen magasságban láttatta azt a lehetőséget, hogy maga is egykor tudósként művelje szaktárgyát. Ezen nem segíthetett sem az otthonában való személyes, közvetlen érintkezés, sem az a körülmény, hogy Széchy ilyenkor s általában a társalgásban a lehető legderültebb és szellemesebb egyéniség volt.

Mindezek tények. De a negatívumok mellett vajjon nem volt-e Széchyben bőven oly tulajdonság is, amelyet követni bármely hallgatója előtt is érdemes eszmény volt? Nem célok itt arra, hogy Széchy szegény és szorgalmas tanítványainak anyagi támogatója volt, hogy lelke telve volt szívemességgel. Csak azt kérdem; vajjon Széchy tárgyszeretete, a tárgyáért való hevülés bizonyos mértékben nemde épen érdemszámba megy? Vajjon az ő rengeteg tudása nemde méltó becsvágya bármelyik ifjúnak, különösen akkor, ha meggondoljuk, hogy oly egyetemi tanárok is vannak, akik *kóta nélkül* egyetlen akkordra se képesek? Senki se tagadhatja, hogy Széchy igazi nagy tudós volt, ki szaktudományát jelentékeny mér-

tékben fejlesztette. Fogyatozásai is tudós fogyatozások: a tárgyszeretet okozta szónokiasságát, a történeti adatokban való roppant jártassága eredményezte egyoldalúságát. És így ha el is fogadjuk, hogy a fenti értelemben iskolája, követői nem maradtak, az nem csökkentheti az ő nemes egyéniségének nagy tudományos súlyát, nem jelentheti egyetlen tanári pályájának meddőségét avagy terméketlenségét.

Ha igazságosak akarunk lenni Széchy iránt, akkor nem szabad egyszerűen konstatálnunk, hogy követője, iskolája nem maradt, hanem felelnünk kell arra a kérdésre, hogy vajjon az adott viszonyok között a Széchy helyében tudott volna-e bárki is iskolát alapítani s több követőt nevelni? Ha ebből a szempontból nézzük meg a dolgot, másképen fog kiütni.

Nevezetesen el nem vitatható tény az, hogy a tudós nem a kész eredmények föltálatásával hat és támaszt iskolát és követőket, hanem tudományos kutatásai közben. A *szemináriumok nevelnek követőket, a katedra körül tanulók szoktak ülni*. Szemináriumnak Kolozsvárt Széchy idejében híre-hamva se volt. S így Széchy és tanítványai mindenkor csak a kész eredményeket mutathatták meg egymásnak, aminek a következménye az volt, hogy a tanítványok csodálták a mester eredményét, de nem ismerve a módszer egyes mozzanatait, magát az eredményt se tudták kellően értékelni. Viszont Széchy a hallgatók tanárképzői dolgozataiban inkább a fogyatozásokat vette észre ahelyett, hogy rámutathatott volna a megálló eredményhez vezető helyes módszerre. Ime a követők hiányának egyik tárgyi oka: a szemináriumok nem létezése.

Azt sem szabad felednünk, hogy Kolozsvárt nem állott s ma sem áll annyi könyvtári anyag rendelkezésre, mint pl. Budapesten. S fontos arra is emlékeznünk, hogy Kolozsvárt egyetlen folyóirat az Erdélyi Múzeum volt az, ahová a hallgatók arra érdemes dolgozatait el lehetett helyezni, míg Budapesten e tekintetben is mások a viszonyok. Ha maguk az elismert tudósok is állandóan Budapestre vágyódtak, hogyné kereste volna a kezdő a Budapesthez való közelebb jutást? Valóban nem egy tanítványa van Széchynek, ki a tőle nyert indítékkal Pestre jöve derekas munkásságot fejt ki ma is. De persze külsőleg úgy tűnik föl, mintha Budapest nevelte volna azzá, ami.

S végül, hogy közelebbi s nyomósabb okra térjünk át, tudni kell azt is, hogy a kolozsvári egyetemen a magyar irodalomtörténetnek 15 év alatt csupán két előadója volt: Széchy mint rendes és Ferenczi mint magántanár. Erdélyi Pál már Ferenczi után jött. Ferenczi is hivatása és készütsége szerint első sorban az irodalom tudományát történeti disciplinaként művelte. Tehát nem ugyan a formában, de a lényegben — persze teljesen függetlenül Széchytól — ugyanazon az úton haladt, míg Erdélyi előadásaiban a lélektani és folklorisztikus vonás is érvényesül. Ezzel szemben Budapesten Gyulai és Beöthy mellett a magántanároknak igen változatos sora mozdította elő a követők gyarapodását. Hogy csak néhányat említsünk: Bodnár Zsigmond, Horváth Cyrill, Négyesy László.

Mindezeknek a módszere többé-kevésbé különbözik egymástól. S így ugyanannak a tudományágnak más és más szempontú művelése kétség-

telen előmozdítója annak, hogy iskola támadjon. Hogy kívánhatjuk meg azt, hogy két egyéniség soványabb külső viszonyok között épen annyi tudóst neveljen (kevesebb számú hallgatóból), mint sok egyéniség (több hallgatóból) kedvezőbb viszonyok között?

Hátha még meggondoljuk azt is, hogy Budapesten az esztétikának rendes tanszéke van! (Nem is gondolva ezuttal arra, hogy ki a betöltője). Ha tudjuk azt, hogy Budapesten a filozófiai studiumoknak öt rendes tanszéke van, míg Kolozsvárt (hosszabb-rövidebb interregnummal) csak kettő. Mennyire színesebb és sokoldalúbb irodalomtörténeti szellemnek lehetett egy hallgató részese Budapesten, mint Kolozsvárt. Tessék elképzelni azt, hogy Kolozsvárt eltöltött az ember mint magyar irodalomtörténet szakos hallgató négy álló esztendő úgy, hogy az esztétikának hírét se hallotta, csak imitt-amott elvétve, a néhai Böhm Károly kis terjedelmű, de szoborszerűen kidomborított egy vagy két órás kollégiumain!

Talán sikerült ezekben rámutatnom a valódi tényállásra s egyuttal élet vennem a P. kétségtelenül jóhiszemű, de alapjában véve lesújtó megjegyzésének: Széchynek iskolája, követői nem maradtak. Azt hiszem tartozunk Széchynek azzal, hogy egyéniségét tisztán lássuk. Tartozunk a körülmények latbavetésével elismerni azt, hogy igenis volt és van Széchynek iskolája, vannak követői és pedig oly nagy számban, amelyiknél többre az adott viszonyok között nézetem szerint senki sem livatkozhatnék. A Széchy 15 éves kolozsvári tanárkodása épen nem terméketlen. Ellenkezőleg. Nagyon sokan voltak és vannak, kik tőle nyerve indítékot váltak a szaktudomány buzgó művelőivé, habár a dolog természete szerint módszerük nem kivétel nélkül azonos az övével, hanem némelyek esztétikai, mások pszichológiai, filológiai vagy összehasonlító szempontok szerint vizsgálják az irodalmi életet.

KRISTÓF GYÖRGY.

Megjegyzések Horváth János bírálatára. (A *modernnek és az iskola.* Írta: Agárdi László. Bírálata: az *Irodalomtörténet* 404—407. l.-in.)

1. Horváth János nem értette meg dolgozatom célját. Célom nem harc a nyugatos irány ellen, hanem *megértés és védekezés.*

2. A bíráló *következetlen.* A mai élet és irodalom meg iskola kapcsolata nézve először az a felfogása, hogy az iskola őrizze meg semlegességét; másodsor, hogy a rendes oktatásban foglalkozzék a modern irodalommal; s harmadszor, «ha valakinek kedve van hozzá, épúgy foglalkozhat vele az önképzőkörben, mint bármely más témával.» Ugyanez a dolgozat álláspontja is.

3. *Egyoldalúságot* árul el a bíráló. Nem veszi figyelembe, a dolgozat célját. E miatt oly kívánságokat hangoztat, amelyek más irányú dolgozatokban valósíthatók meg. (Így a francia hatás részletes kimutatása; a modern irodalmi irányok és írók kimerítőbb jellemzése; a tanulók kezébe való könyvek kijelölése, ismételve is.)

4. *Felületesség* eredménye az az állítás, hogy a dolgozat súlypontja a mai irodalom ismertetése. Az értekezés két egyenlő jelentőségű félből áll:

az irodalmi ismertetés csak alap, amely a pedagógiai elvek megvalósításánál kiindulásul szolgál. A bírálótól felhozott politikai analógia a modern irodalomra nem alkalmazható. A mai élet és irodalom általános ismeretetését a tankönyvírók már felvették; a dolgozatban arról van szó, hogy a *mának*, a *jelennek* kapcsolatát az iskolával az erkölcs-nevelési szempontra való tekintettel hogyan lehetne eszközölni.

A bíráló attól tart, hogy a régi irodalom nem részesül a kellő méltánylásban. A dolgozat azonban a bevezetésen kívül két helyen is hangsúlyozza, hogy az ideálokat, a multat meg kell becsülni és elsősorban a régiebb magyar irodalommal kell foglalkozni.

5. Kikel a bírálat a tanár eljárására vonatkozó megjegyzés ellen. Az Utasításokban (1903. 49. l.) ez olvasható: «Az írókat jellemezni kell, de nem hibákat keresni bennük.» A modernnek legtöbbször a hibák kihívják a kritikát, tehát a tanárnak az önképzőkörben — ezért épen itt — bírálnia kell. A dolgozat szelleme szerint nyilvánvaló, hogy kritikája a kifogásolt jelenségek elítélése. (Irányítás.)

6. A bíráló szerint a dolgozatíró «vak híve a modernségnek». Emiatt a dolgozathoz nem tartozó dolgokat is belekever és a gyanúsítástól sem tartózkodik. Az értekező készségesen beismeri, ha tévedt valamiben, de az itt-ott megütött hangot és a gyanúsítást nem tartja a bírálóhoz méltónak.

7. Általában nélkülözi a bírálat a megjelölt vonatkozásokra tekintettel levő és arányosan megfelelő kritikai érzéket.¹

AGÁRDI LÁSZLÓ

Magyar irodalomtörténet oroszul. Az Enciklopediчесkij Slovarj (Tudományos lexikon. Teljes címe: Enciklopediчесkij Slovarj T-va «Br. a. i J. Granat i Ko.» IX. k. Moszkva.) most megjelenő 7. kiadásának IX. kötete behatóan foglalkozik Magyarország irodalmi, politikai, társadalmi viszonyaival. Az irodalomtörténeti részt (431–449. l.) *Szinnyei Ferenc* írta meg, ki idegen nyelven megjelent irodalomtörténeteivel eddig is jelentős érdemeket szerzett.

E tudományos lexikon rendeltetésénél fogva Szinnyeinek nagyon szűk tere volt s így irodalmunknak csak főbb mozzanatairól s legkiválóbb alakjairól, főként a külföldön is ismertekről adhatott számot. A régi irodalom íróit mellőzi; nevek helyett korjellemzéseket ad. Bessenyei felléptéig csak Balassát, Pázmányt, Gyöngyösit, Zrinyit említi. Bessenyei óta részletesebb s a XX. század nagy íróit, Petőfit, Aranyt stb. behatóan méltatja. Könnyen áttekinthető összefoglalás, kellemes olvasmány. Rövidsége mellett is nagyon alkalmas arra, hogy a magyar irodalom iránt Oroszországban is érdeklődést keltsen.

TR. Z.

¹ *Horváth János*, kivel e cikket kéziratban közöltem, kijelentette, hogy nem kíván válaszolni. (Szerk.)

Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken. A budapesti és kolozsvári egyetem tanárai az 1912—1913. tanév első felére a következő előadásokat hirdették.

A budapesti egyetemen. — *Beöthy Zsolt* r. t.: Az irodalomtörténet elmélete. A hagyomány, egyéniség. Magyar és egyetemes irodalomtörténeti fejtegetésekkel. Heti 4 óra. A ballada elmélete és története. 1 óra. Magyar iskolai olvasmányok. 2 óra. — *Riedl Frigyes* r. t.: A magyar irodalom története Arany korában. 4 óra. Gyakorlatok a magyar irodalomtörténet köréből. 1 óra. — *Négyesy László* r. t.: A magyar epika története a XVIII. és XIX. században. 4 óra. Balassi és követői. Irodalomtörténeti gyakorlat. 1 óra. A magyar irodalomtörténet vázlata. Egyéves tanfolyam. Más szakbeli tanárképzői tagoknak. 2 óra. Magyar stílusgyakorlatok. Tanárképzői gyakorlatok, más szakbeli jelöltek számára is. 2 óra. — *Horváth Cyrill* m. t.: Lyrnai költészetünk a XVI. században. 2 óra. — *Szinnyei Ferenc* m. t.: A XIX. század irodalomtörténete. 2 óra. — *Császár Elemér* m. t.: A XIX. század magyar költészete. 2 óra. — *Pap Károly* m. t.: A magyar népszínmű története. 2 óra. — *Melich János* c. rk. t.: A legrégebb magyar nyelvemlékek. 1 óra. — *Angyal Dávid* r. t.: A magyar történetírás fejlődése a XVI. és XVII. században. 1 óra.

A kolozsvári egyetemen. — *Dézsai Lajos* r. t.: A magyar irodalom története. I. Középkor. 4 óra. Irodalomtörténeti módszerek. 1 óra. Magyar irodalomtörténeti gyakorlatok. 2 óra. — *Gyalui Farkas* m. t.: Az időszaki sajtó története és bibliographiája, tekintettel a magyar időszaki sajtóra. 2 óra.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Bothár Dániel: Lethenyei István. Adalékok a dunántúli polemikus irodalom történetéhez. Pozsony, 1912. 35 l. Wigand K. F. nyomdája.

Pázmány Péter kortársának, Lethenyei István dunántúli evangélikus prédikátornak életrajza. Lethenyeiről nem tudunk sokat, irodalmi működése sem mondható jelentékenynek, de pályája megérdemli azok figyelmét, akik bővebben foglalkoznak a XVII. század hitvitázóival. Szerző a szakirodalom gondos figyelembevételével dolgozta ki L. életrajzát; s lelkiismeretesen felhasználta az e korra vonatkozó protestáns egyháztörténeti adattárakat. Módszer tekintetében kifogásolható, hogy az életrajzi adatok tárgyilagos egybeállítását s az elbeszélés nyugodt menetét meg-megszakítja vitatkozó részletekkel, mai írók munkáira vonatkozó helyreigazító megjegyzésekkel. Azokat az újabbkori tévedéseket, melyek Lethenyei korára nézve egyes jelenleg is élő szerzők műveiben található, a jegyzetekben kell helyreigazítani. A főszövegben fölösleges keverni az ellenreformáció hitvitázóit a XIX. és XX. század monografusaival.

D'Isos Kálmán: Egressy Béni első dalműszövegkönyvéről. Budapest, 1911. 12 l. (Különlenyomat a Zeneközlöny 1911. évf.-ből.)

Az Erkel-jubileum alkalmával megjelent Erkel-cmlékkönyv lapjain

Négyesy László «Erkel Ferenc operaszövegei mint drámai művek» című tanulmányában megállapította, hogy Erkel Ferenc számára Egressy Béni írta a leghatásosabb librettókat. Négyesy részletesen foglalkozott mind a Hunyadi, mind a Bánk Bán szöveggel. Ugyanígy tárgyalja most *D'Isoz Kálmán* Erkel első operájának, Báthory Máriának librettóját. Ez operának tárgyát Dugonics András Báthory Máriája (Ines de Castro története) szolgáltatta. Egressy versben dolgozta át Dugonics darabját, a szereplők számát apasztotta, a történet menetén rövidített, az öt felvonásból két felvonást csinált. (1840.) D'Isoz szerint Egressy már a legelső alkalommal is bebizonyította, hogy az opera követelményeivel teljesen tisztában van, s hogy teljesen rendelkezik a librettók írására alkalmas tulajdonságokkal.

Fleischmann Gyula: *A cigány a magyar irodalomban.* Budapest, 1912. 54 l. Az Élet nyomdája.

Hogyan merül fel a cigány alakja a magyar irodalomban: ezt a kérdést vizsgálja F. Gy. Iróink a XVIII. század második felétől kezdve érdeklődéssel fordulnak a letelepedett muzsikuscigányok felé s a humoros, hazudozó, gyáva, ostobán furfangos cigánytípus egyre nagyobb helyhez jut az elbeszélő munkákban és a színdarabokban. Simai Kristóf, Kónyi János, Csokonai Vitéz Mihály, s különösen Gvadányi József sikerülten jellemzik a cigányokat. A XIX. században Arany János páratlan megfigyelő tehetséggel és humorral ír Nagyida néperől, s a népszínművek szerzői is, különösen Tóth Ede és Csepreghy Ferenc teljes mértékben kiaknázzák a cigány-komikumot. A szabadelvű eszmék hatása alatt a humoros, léha cigánytípus mellett megjelenik a demokratikus, szentimentális és romantikus cigány is. (Gaál József, Eötvös József, Szigligeti Ede, Jókai Mór, Vas Gereben, Kövér Lajos.) Szerző távolról sem meríti ki tárgyát, sok fölösleges szemelvényt közöl, forrásainak közelebbi megjelölését mellőzi, egyébként elevenen ír, s látszik, hogy kellő buzgósággal dolgozott tételen.

Kozák Lajos: *A metafora és Arany metaforái.* Budapest, 1912. 75 lap. Markovits és Garai nyomdája.

Szerző a metaforákra vonatkozó vélemények időrendi egybeállítás után felsorolja és vizsgálja Arany költői nyelvének metaforáit. Arany metaforái két nagy körből valók: az emberi élet (testrészek, ruházat, házi eszközök, mesterségek, gazdaság, lelki jelenségek) és a természet köréből (égi jelenségek, légköri tűnemények, állat-, növény- és ásványvilág.) Szerző szerint Arany képei nem olyan eredetiek, mint Petőfi képei: legnagyobb részük átvett, átalakított, de mindegyik magán viseli Arany művészetének bélyegét. Míg Petőfi a költői hozzáképzelésben, Arany a pontos megfigyelésben tűnik ki, Petőfi metaforái magukkal ragadnak, Aranyéi szemlélődésre késztenek.

Molnár Imre: *A cenzura története Magyarországon 1600-ig.* Budapest, 1912. 70 l. Az Élet nyomdája.

Az eddig kiadott történeti forrásművek alapján elég világos áttekintést

nyújt a hivatalos könyvvizsgálat visszaéléseiről s a különböző állami és egyházi hatóságok garázdálkodásáról. A reformáció és az ellenreformáció küzdelme magával hozta a sajtószabadság megszorítását. Magyarországon a királyi udvar mindenképen kellemetlenkedett a nem-katolikusoknak; Erdélyben a reformátusok erőszakoskodtak. I. Ferdinánd az 1553. évi országgyűlésen már keresztül akarta hajtani a püspöki cenzurát, de tervét a protestáns rendek megakadályozták. Ez időtől kezdve a Habsburg-uralkodók s a katolikus főpapok különböző intézkedésekkel és büntetésekkel szorongatták a «pestises» eretnek-könyvek szerzőit és kiadóit, s a királyi szabadalom nélkül dolgozó nyomdászokat. Erdélyben a reformátusok zsinatai és papjai zsarnokoskodtak: «mert a szabad kutatás elve létrehozta a reformációt, de felekezetei ép úgy nem tűrték a szabad kutatást, mely esetleg velük ellenkező hitelvekre vitt, mint nem tűrte a római egyház, melyből kiszakadtak».

Mellinger Kamilla: *Botond.* Budapest, 1912. 52 l. A Nap nyomdája.

Szerző ki akarta deríteni, mely népek történetének és költészetének szálai fonódtak össze a Botond-mondában. Azzal, hogy kifirta és sorjában idézte a régi krónikákból (Anonymus, Kézai, Bécsi Képes Krónika) a Botondra vonatkozó összes helyeket, bizonyára hasznos munkát végzett volna, ha egyúttal elfogadható eredményt szűr le idézeteiből. De hipotézisekkel és fantáziával sohasem lehet pótolni az összehasonlító irodalomtörténeti élelátásnak és a történeti forráskritikai készütségnek hiányát. Szerző minden eddigi történetírónál többet vél tudni s egész kis novellát sző a Botond-mondáról. Botond vitéz, Boleszláv lengyel hős, Boto bajor gróf, Lébényi Poth comes, a német Erneszt herceg stb. alakjait sorra vonatkozásba hozza egymással, még pedig olyan logikátlanul és olyan általános motivumok alapján, aminőkhöz hasonlókkal bátran elő vehette volna a hindu vagy a japán mesekincs hőseit is. A dolgozat jellegzetes terméke a néhány év óta divatba jövő délibábos irodalomtörténetírásnak.

Nicolini Eugenia: *Az érzelmes tündérvjáték. Raimund hatása a magyar drámairodalomra.* Budapest, 1912. 64 l. Neuwald Illés utódai nyomdája.

Raimund Ferdinánd (1790—1836) osztrák szinigazgató, Grillparzer kortársa, aki mint vándor-komikus a magyarországi német szintársulatoknál is nagy sikerrel működött, egyike volt a bécsiek legkedveltebb színműíróinak. Érzelmes tündérvjátékainak hatása már Vörösmarty Csongor és Tündéjén is észlelhető; még erősebben hatott Munkácsi Jánosra, Balogh Istvánra, Nagy Ignácra és Gaál Józsefre. Az utóbbinak Peleskei Nótáriusa már átmenet a tündéries bohóztól a népszínműhöz. — Nicolini Eugénia néhány német munka alapján vázolja a tündérvjátékok világirodalmi fejlődését s Raimund Ferdinánd élettörténetét; elmondja Raimund darabjainak tartalmát s kutatja, miként hatottak Raimund tündérvjátékai a magyar darabokra. Feldolgozó eljárása a lehető legkezdetelesebb. Ha pl. Vörösmartyról szól, elmondja Vörösmarty életrajzát (!), ismerteti drámáit, bő tartalmi kivonatot készít a Csongor és Tündéből, s odavetőleg néni moti-

vum-kölesönzést állapít meg Raimund és Vörösmarty között. Képzeltető, milyen alaktalan dolgozatot készíthet az az értekező, aki egy négy íves kis füzetkében sorra elmondja Vörösmarty, Nagy Ignác, Gaál József stb. életrajzeit s folytonos tartalmi kivonatolásokkal tölti ki apró nyomtatványát. Kár, hogy az ilyen bölcsészeti doktori dolgozatokat ifjú szerzőik — kiknek a tudományos módszer követelményeiről alig van sejtelmük — nem mutatják meg előzőleg valamelyik egyetemi tanárnak, akitől mégis csak kapnának némi útbaigazítást arra, hogyan kell megközelíteni az ilyen érdekes és fontos témákat.

Pataky Erzsébet: Az íző kódexek nyelvéről. Szeged, 1912. 27 l. Engel Lajos nyomdája.

Az északkeleti íző nyelvjárás legrégebb szövegeit a Pozsonyi-, Lobkowitz-, Teleki- és Döbrentei-kódex őrzik. Pataki Erzsébet mind a négy kódexből számos olyan magyar szót írt ki, amelyekben az *i* és *í* magánhangzó előfordul.

Polit Vladislava: Petőfi a szerbeknél. Újvidék, 1912. 50 l. Branik nyomda.

Nőíróink tudományos dolgozatai — némi kivétellel — két csoportba oszthatók: vagy ügyetlen cédula-összeírások, vagy bőbeszédű, tartalmatlan, érzélgő lirizálások. Fenti értekezés nem tartozik egyik csoportba sem. Polit Vladislava szerencsére el tudta kerülni az egyetemi női doktori dolgozatok lélektelen szárazságát; s lelkes és hangulatos tud lenni anélkül, hogy üres és szenvelgő volna. Értekezéséből Petőfi költészetének odaadó szeretete sugárzik elő. Azok a részletek, melyeket Petőfi szerb fordítóiról (főleg Zmáj-Jovánovics János, Brancsics Blagoje, Popovics Milán), a szerb fordítások értékéről s Petőfi szerbiai, boszniai és montenegrói tisztelőiről ír, becses adalékok a legnagyobb magyar lírikus világirodalmi hódításaihoz. Petőfi az 1850-es évektől kezdve egyre ismertebb és népszerűbb a délszlávok között, s ha munkái közül még igen sok nincs is lefordítva szerbre, költészetének java termése már megjelent szerb nyelven is. — A füzet tele van botrányos sajtóhibákkal.

Új könyvek és füzetek. — *Cs. Papp József: Gyakorlati olasz nyelvtan.* Budapest, 1912. 152 l. Révai Testvérek könyvkiadóhivatala. A Nap nyomdája. A Stampfel-féle Tudományos Zsebkönyvtár 105. száma. Ára 1 kor. 40 fill. (Szerző, aki a kolozsvári egyetemen az olasz nyelv magántanára, most már második kiadásban bocsátja közre olasz nyelvtanát és olvasókönyvét. Nagyon használható, gondosan szerkesztett vezérfonál azok számára, akik magánúton tanulják az olasz nyelvet.) — *Wirker István: A feminizmus.* Budapest, 1912. 64 l. Révai Testvérek könyvkiadóhivatala. Korvin Testvérek nyomdája. A Stampel-féle Tudományos Zsebkönyvtár 220. száma. Ára 70 fillér. (A női mozgalmak múltjának és jelenének rövid ismertetése.) — *Olcso Jókai.* 71—80. szám. Révai kiadás. A Nap nyomdája. Egy-egy szám fűzve 40 fill. (A Révai Testvérek népszerű Jókai-kiadásának

újabb számai: 71. Anekdotalönyv. 72. Amerikai történetek. 73—77. Nincsen ördög. 78—79. Csalavér. 80. Tarka élet.) — *Biró Vencel: Az erdélyi fejedelem jogköre.* Kolozsvár, 1912. 77 l. Stief Jenő nyomdája. (Az erdélyi fejedelmek jogainak ismertetése az Erdélyi Országgyűlési Emlékek s néhány más forrás alapján: 1571—1690.) — *Zászlónk diáknaptára az 1912—1913. iskolai évre.* Budapest, 1912. 256 l. Ára 1 kor. 50 fill. — *Diáknaptár az 1912—1913. iskolai évre.* Budapest, 1912. 159 l. Ára 1 kor. — *Kemény Gábor: A szülők, a tanárok és a gyermek.* Torda, 1912. 19 l. Füssy József nyomdája. (Különlenyomat a Tanítótestületi Értesítő 1912. évf.-ből.) — *Berde Juliánna Mária: Bacsányiné Baumberg Gabriella élete és költészete.* Kolozsvár, 1912. 100 l. Stief Jenő nyomdája. (Különlenyomat az Erdélyi Múzeum 1912. évf.-ből. Ismertetését l. folyóiratunk 419. l.) — *Kiss Ernő: Szemere Bertalan.* Kolozsvár, 1912. 254 l. Stief Jenő nyomdája. Ára 4 kor. (Ismertetni fogjuk.) — *Pintér Jenő: Kármán József.* Budapest, 1912. 22 l. Stephaneum nyomda. (Különlenyomat a Békefi-Emlékkönyvből.) — *Vargha Zoltán: A szemerjai Szász-család.* Kolozsvár, 1912. 17 l. Stief János nyomdája. (Különlenyomat a Genealogiai Füzetek 1912. évf.-ből. Ismertetését l. folyóiratunk 492. l.) — *Oppenheimer: Az állam.* Fordította *Sebestyén Ede.* Budapest, 1912. 313 l. Révai-kiadás. Budapesti Hirlap nyomdája. Ára 1 kor. 90 fill. (*Világkönyvtár.* Szerkeszti *Pogány József.*) — *Vargha Damján: Speculum humanae salvationis és a magyar codexirodalom.* Budapest, 1912. 21 l. Hornyánszky-nyomda. (Különlenyomat az Akadémiai Értesítő 1912. évf.-ből. Ismertetését l. folyóiratunk 489. l.) — *Balázs István: A magyar középiskolai oktatás reformja különös tekintettel a természettudományi és a nemzeti tantárgyakra.* Budapest, 1913. (!) 32 l. Benkő Gyula könyvkereskedése. Pollák és Leopold nyomdája. Ára 2 korona.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság előfizetési felhívást bocsátott ki a két legrégebb magyar nyelvű nyomtatvány hasonmás-kiadására. (*Heyden-Erdősi: Gyermeki beszélgetések.* Krakkó, 1527. *Hegendorphinus-Erdősi: Rudimenta grammatices.* Krakkó, 1527.) A nagybecsű nyomtatványokat, melyekről a Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata adott hírt legelőször, *Melich János* rendezti sajtó alá. A kiadvány terjedelme 11 ív. Előfizetési ára 3 korona, bolti ára 4 korona. (V. ö. folyóiratunk 218—220. és 289—297. lapjait.)